

### 3<sup>η</sup> ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

## Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΕΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

### Η αλληγορία του σπηλαίου

#### Εισαγωγικά

Ο αλληγορικός μύθος του σπηλαίου εκτείνεται από το 514 α έως το 517c της πλατωνικής *Πολιτείας* και πλαισιώνει την αναλυτική παρουσίαση των φιλοσόφων – βασιλέων οι οποίοι κρίνονται ως οι πλέον ενδεδειγμένοι άρχοντες για τη διακυβέρνηση της πόλης – κράτους. Το ζητούμενο της φιλοσοφικής αναζήτησης / συζήτησης είναι να δειχθεί ότι μόνο ο σωστά πεπαιδευμένος, ο φιλόσοφος, είναι σε θέση να κυβερνήσει την πόλη με σύνεση αποβλέποντας στην ευδαιμονία όλων. Ποιος όμως μπορεί να γίνει φιλόσοφος – βασιλιάς; Αυτός που διαθέτει «τη βέλτιστη φύση» και δέχεται την άριστη παιδεία, απαντά ο Σωκράτης. Ακριβώς, η αλληγορία του σπηλαίου αναφέρεται στην επίδραση που ασκεί η Παιδεία στην ανθρωπινή φύση και ειδικότερα στη διαμόρφωση του φιλοσόφου – άρχοντα και κατ' επέκταση στην ποιότητα της πολιτικής κοινωνίας. Ειδικότερα μπορούμε να σχηματοποιήσουμε την «αλληγορία του σπηλαίου» σε πέντε φάσεις ως εξής:

Οι φάσεις του αλληγορικού μύθου του σπηλαίου	Οι βαθμίδες γνώσης του ανθρώπου
<b>A. 514a – 515c:</b> Η εικόνα των αλυσοδεμένων στο βάθος της σπηλιάς. Οι σκιές.	<b>Δοξασία:</b> το δεδομένο της αίσθησης και η απατηλότητά του.
<b>B. 515c–e:</b> Απελευθέρωση του αλυσοδεμένου από τα δεσμά, ανοδική πορεία και θέαση της εντός σπηλιάς πραγματικότητας στη λάμψη της τεχνητής φωτιάς. Η Ανοδος του αλυσοδεμένου.	<b>Πίστις:</b> Το υποκείμενο εμπιστεύεται την αίσθηση.
<b>Γ. 515e – 515b:</b> Έξοδος από τη σπηλιά και θέαση της εκτός σπηλιάς πραγματικότητας στο φως του Ήλιου.	<b>Διάνοια:</b> Δυνατότητα λογικών διεργασιών με τη βοήθεια της εποπτείας.
<b>Δ. 516b – d:</b> Θέαση του ίδιου του Φωτός / Ήλιου.	<b>Νόησις:</b> Η διαλεκτική επιτρέπει την κατανόηση του κόσμου στηριζόμενη στον καθαρό λόγο.
<b>Ε. 516d – 517c:</b> Ο άνθρωπος του φωτός και της σκιάς. Η Κάθοδος του «φωτισμένου» στη σπηλιά.	<b>Γνώση και Πράξη:</b> Η αναγκαιότητα της σύζευξής τους για την πολιτική κοινωνία.

Στην 8<sup>η</sup> διδακτική ενότητα (514a – 515c) του σχολικού εγχειριδίου (*Αρχαία Ελληνικά, Φάκελος Υλικού*, εκδ. ΙΤΥΕ – Διόφαντος, 2019) ο Σωκράτης μάς καλεί να φανταστούμε μαζί με τον Γλαύκωνα την εικόνα που ακολουθεί: στο κάτω κάτω μέρος μιας υπόγειας σπηλιάς, δεσμώτες από την παιδική τους ακόμη ηλικία δεν βλέπουν παρά μόνο σκιές που προβάλλονται στο βάθος πάνω στο τοίχωμα της σπηλιάς, καθώς είναι ακινητοποιημένοι και έχουν στραμμένη την πλάτη τους προς την είσοδο της σπηλιάς, που βρίσκεται επάνω, στην επιφάνεια της γης. Εκεί στο βάθος, πίσω και ψηλότερα από τους ακίνητους δεσμώτες καίει φωτιά. Ανάμεσα στους δεσμώτες και τη φωτιά, σε δρόμο στον οποίο έχει χτιστεί ένα τοιχάκι, άνθρωποι κινούνται μεταφέροντας κάθε είδους πράγματα, άλλοι μιλώντας και άλλοι όχι. Τις σκιές αυτών βλέπουν οι δεσμώτες και σε αυτές αποδίδουν και τις φωνές που ακούν. Αυτή η εικόνα, λοιπόν, ο κόσμος του σπηλαίου είναι η απόδοση της πολιτικής κοινωνίας στην οποία οι άνθρωποι ζουν στην άγνοια, στις προκαταλήψεις, στις ψευδαισθήσεις, στην αδικία και στην αναξιοκρατία. Αντίθετα, ο κόσμος έξω από το σπήλαιο, φωτεινός και αληθινός, είναι η νοητή πραγματικότητα, ο νοητός κόσμος.

Ο «μύθος του σπηλαίου» ανήκει στις αλληγορίες, δηλαδή στους μύθους που παρουσιάζουν με μεταφορικό παραστατικό τρόπο τις αφηρημένες έννοιες που έχουν ήδη αναλυθεί ή η ανάλυσή τους θα ακολουθήσει. Η **αλληγορία** δηλαδή είναι ένας εκφραστικός τρόπος, με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέγει και άλλα εννοεί. Πρόκειται, συνεπώς, για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση, που χρησιμοποιεί σύμβολα. Η αλληγορία του σπηλαίου αποδίδει παραστατικά: **α.** την επίδραση που ασκεί η παιδεία στην ανθρωπινή φύση, **β.** την υποχρέωση που έχει ο ορθώς πεπαιδευμένος, δηλ. ο φιλόσοφος, να φωτίσει τους συνανθρώπους του και **γ.** την αντίθεση ανάμεσα στον κόσμο που συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας και στον κόσμο της νόησης, τον κόσμο των Ιδεών.

## Γ8 Διδακτική Ενότητα

### Η αλληγορία του σπηλαίου: οι δεσμώτες ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία, 514a – 515c

#### Α. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **εἶπον** < ἔ-επ-ον < ἔ-Feπ-ον (το ρήμα λέγω έχει και τα εξής θέματα: λεγ-, και Feρ- και με μετάθεση Feρ- στον παρακείμενο Fe- Feρ- και > Fe-Feρ-κα > εἶρηκα· στους παθητικούς χρόνους Feρ-θήσομαι με τροπή του F σε δασεία και έκταση του ε σε η > ἔρηθήσομαι, π.χ. ἔ - Feρέ -θην με αφομοίωση του F σε ρ > ἔρρέθην και με έκταση του ε σε η > ἔρρήθην): αναντίλεκτος, αντιρρησίας, απόρρητος, γεωλόγος, ἔπος, λεκτικός, λέξη, λεξικό, λογάς, λογικός, λόγος, λογύδριο, ορθοεπής, ρήμα, ρήση, ρήτορας, ρητός, ρήτρα, φιλόλογος.
- **ἀπείκασον** < ἀπεικάζω, εἰκός (ρίζα Fικ- με πρόθεμα ε- > ἔFικ- > εἰκ- + κατά σε -άζω οδοντικόληκτα με χαρακτήρα δ και πρόσφυμα j > εἰκάδ - j - ω > εἰκάζω): απεικόνιση, εικασία, εικαστικός, εικόνα, εικονίδιο, εικονικός, εικόνισμα, εικονιστικός, εικονογράφημα, εικονογραφία, εικονογραφικός, εικονογράφος, εικονοκλασία, εικονοκλάστης, εικονολάτρης, εικονολατρία, εικονολήπτης, εικονοσκόπιο, εικονοστάσι, εικονοτυπία, εικότως, επιεικής.
- **πάθει** < πάσχω: αντιπάθεια, απάθεια, εμπάθης, ηδυπάθεια, πάθημα, πάθηση, παθητικός, παθογένεια, πάθος, πένθος, συμπάθεια.
- **ἰδέ** < ἐ- Fιδ- ον (το ρήμα ὁρῶ έχει και τα εξής θέματα: φορά- > ὄρά-, π.χ: φορά-ω και με δάσυνση του F > ὄράω > Fe-Fόρα- και με δάσυνση του πρώτου F και αποβολή του δεύτερου F > ἐ-όρα-κα και με έκταση > ἑώρακα· ὄπ- π.χ: ὄπ- σομαι > ὄψομαι): ανύποπτος, αόρατος, εἶδος, εἰδύλλιο, εἰδωλο, ἐπόπτης, ἰδέα, ἰδεοληψία, κάτοπτρο, κάτοψη, μάτι, ὀπή, ὀπτικός, ὄραμα, οραματιστής, ὄραση, ορατός, οφθαλμός, παντεπόπτης, πρόσοψη, ὑποπτος.
- **καταγείω** < κατὰ + γῆ: ἀπόγειο, ἀπογείωση, γαιάνθρακας, γαιοκτήμονας, γεωγραφία, γεωμετρία, γεώτρηση, γεωτρύπανο, γηγενής, γήινος, γήλοφος, γήπεδο, ἰσόγειος, προσγείωση, ὑπέργειος, ὑπόγειος.
- **οἰκῆσει** < οἰκέω - ῶ < οἶκος: ἰδιοκατοίκηση, κατοικία, οἰκείος, οἰκήμα, οἰκία, οἰκισμός, οἰκογένεια, οἰκονομία, οἶκος, οἰκόσιτος, οἰκότροφος, οἰκουμένη, πολυκατοικία, συγκατοίκηση.
- **ἀναπεπταμένην** (< ἀνὰ + πετάννυμι < πετασ + πρόσφυμα -νυ + κατάληξη -μι < με αφομοίωση του -σ- σε -ν- > πετάννυμι): καταπέτασμα, παραπέτασμα, πέταγμα, πέταλο, πεταλούδα, πεταχτός, πετεινός, πτερό, πτέρυγα, πτήση, πτητικός, υψιπέτης.
- **ἐχούση** < ἔχω (θ. σεχ- και με συγκοπή σχ-· από ἴδιο θέμα με τη προσθήκη του προσφύματος -ε-, εκτεινόμενου σε -η- μετά από κατάληξη που αρχίζει με σύμφωνο, σχηματίζεται ο θεματικός τύπος: σχή-, π.χ: ἔ-σχη-κα· ο μέλλοντας δασύνεται, γιατί το αρχικό -σ- του θέματος τρέπεται σε δασεία, ἦτοι: σεχ-σω > ἔχ-σω > ἔξω): ἀνακωχή, ἀνοχή, ἀντοχή, ἀσχετος, ἐνοχή, ἔξη, ἐξής, εὐεξία, καθεξής, κατοχικός, καχεκτικός, κληρούχος, μέτοχος, πάροχος, πολιοῦχος, ραβδούχος, σχεδόν, σχέση, σχετικός, σχήμα, σχολεῖο.
- **ὄντας** < εἶμι (ρίζα ἔσ- + κατάληξη -μι με αφομοίωση του -σ- σε -μ- > ἔμ-μί, με ἀπλοποίηση των δύο μ και ἀντέκταση > εἶμι): ἀπουσία, ἐξουσία, ἐσθλός, ἐτυμολογία, ἔτυμον, ὄντως, οὐσία, οὐσιαστικός, οὐσιώδης, παρόν, παρουσία, παρουσιαστικό.
- **μένειν** < μένω (θ. μεν- και με μετάπτωση μον-· ο μέλλοντας σχηματίζεται με: το πρόσφυμα -ε- > μενε-+ κατάληξη -σω > μενέ-ω > μενώ· ο ἀόριστος ἔμεινα σχηματίζεται με τη συλλαβική αὐξηση ἐ- και το θέμα μεν- + -σα· το -σ- αφομοιώνεται σε -ν- > ἔ-μεν-να· τα δύο -ν- ἀπλοποιούνται σε ἕνα και ἀντεκτείνεται το -ε- σε -ει-): ἀνυπόμονος, διαμονή, διαμονητήριο, ἔμμονος, ἐπίμονος, μονή, μόνιμος, μόνος, ὑπομονή.
- **περιάγειν** < περι + ἄγω: ἀγωγή, ἀγωγός, ἀγώνας, ἀγημα, ἄξονας, ἀπαγωγή, συναγωγή, διαγωγή, εἰσαγωγέας, ἀρχηγός, στρατηγός, λοχαγός, ξεναγός, ἀγέλη, ἀγωγή, ἀγωγιάτης, ἀγώγιμος, ἀκτίνα, ἀμαξα, ἀνάγωγος, ἀξίος, εἰσακτέος, ἐπαγωγός, ἐπέισακτος, εὐαγής, καταγώγιο, παιδαγωγός, παρείσακτος, παρθηναγωγείο, πλοηγός, συναξάρι, σύναξη, ὑδραγωγείο.
- **καόμενον** < κάω (ρίζα καF-ω, με ἀποβολή του -F-· ἐπίσης με ἐπένθεση του -j- και ἀποβολή του F > καF-j-ω > καίω): διακαής, ἔγκαυμα, καύμα, καύση, καυστήρας, καυστικός, καύσωνας, καυτός, καύτρα, καψάλισμα, παλουκοκαύτης, πυρῖκαυστος.
- **παρωκοδομημένον** < παρὰ + οἰκοδόμος < οἶκος + δέμω: ἀνοικοδόμηση, ἀνοικοδόμητος, δομή, δόμηση, δομικός, οἰκοδόμημα, οἰκοδόμηση, οἰκοδομικός, οἰκοδόμος, πολεοδομία, πολεοδομικός, πολεοδόμος.
- **πρόκειται** < πρόκειμαι (θ. κεί- και με μετάπτωση κοι-): ἀντικειμενικός, διακειμενικός, κατάκοιτος, κείμενο, κειμήλιο, κοίτη, κοιτίδα, κοιτώνας, προκείμενο, υποκειμενικός.
- **δεικνύασιν** < δείκνυμι: ἀναπόδεικτος, ἀποδεικτικός, ἀπόδειξη, δείγμα, δειγματολόγιο, δείκτης, δεικτικός, ἐνδεικτικός, ἐνδειξη, ἐπιδεικτικός, ἐπίδειξη, παράδειγμα, παραδειγματικός, παραδειγματισμός, ὑπόδειγμα, ὑποδειγματικός, ὑπόδειξη, δειγματοληψία.

- **ἔφη < φημί** (θ. φη- και φᾶ- και με ετεροίωση φω-): ἀφατος, προφήτης, φήμη, φωνή.
- **φέροντας < φέρω** (θ. φέρ- και με μετάπτωση φορ-, φαρ-, φωρ- και με συγκοπή φρ-· άλλα θέματα οἶ- (δάνειο), ἔνεκ- και με ετεροίωση ἔνοκ- και συνεσταλμένα ἐνκ- και ἐγκ-): αμφορέας, ασθενοφόρο, αυτόφωρος, διάφορος, διένεξη, διηνεκής, κατάφωρος, μαρσιποφόρο, μεταφορέας, μεταφορικός, ισοφάγος, παράφορος, πολύφερνος, φαρέτρα, φερέγγυος, φέρετρο, φερτός, φορά, φορέας, φορείο, φόρεμα, φόρος, φόρτος, φωριαμός.
- **εἰργασμένα < ἐργάζομαι** (θ. Εργ + πρόσφυμα -j- + κατάληξη -ομαι): ἀεργος, ακατέργαστος, ἀνεργος, εργαλείο, εργασία, ἐργάσιμος, ἐργαστήριο, ἐργάτης, ἐργατικός, ἔργο.
- **φθεγγομένους < φθέγγομαι** (< θ. φθέγ- + πρόσφυμα -j- που αφομοιώθηκε σε -γ + κατάληξη -ομαι· από το θέμα φθέγ- προέρχεται το μετά από ετεροίωση θέμα φθογ-): ἀπόφθεγμα, ἀφθογγος, δίφθογγος, φθογγικός, φθογγόγραμμα, φθογγολογία, φθογγολογικός, φθόγγος, φθογγόσημα.
- **σιγῶντας < σιγή < σφιγᾶ** (ηχοποίητη λέξη): σιγά, σιγαλιά, σιγανοπαπαδιά, σιγανός, σιγαστήρας, σιγή.
- **ὅμοιους < ὅμοιος και ὅμοιος-α-ον < ὁμός**: ἀνόμοιος, ἐξομοίωση, ομοβροντία, ομογένεια, ομογενής, ομόγλωσσος, ομογραφία, ομοδικία, ομόδοξος, ομοεθνής, ομοειδής, ομόζυγος, ομόηχος, ομόθητος, ομοθυμαδόν, ομοιογένεια, ομοιογενής, ομοιοκατάληκτος, ομοιομερής, ομοιόμορφος, ομοιοπαθής, ομοιοπαθητικός, ομοιόσταση, ομοιόσχημος, ομοιοτέλευτος, ομοιότητα, ομοιότροπος, ομοιότυπος, ομοιοχρωμία, ομοίωμα, ομοκεντρικός, ομόκεντρος, ομολογητής, ομόλογος, ομομήτριος, ομόνοια, ομοούσιος, ομοπάτριος, ὁμορος, ομόρριζος, ομόρρυθμος, ομότιμος, παρόμοιος, παρομοίως.

## B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Αρχικά, παρουσιάζεται το θέμα του μύθου που είναι η φύση της παιδείας και της απαιδευσίας και στη συνέχεια δίνεται η φανταστική κατασκευή του μύθου του σπηλαίου. Σύμφωνα μ' αυτόν, μέσα σ' ένα σπήλαιο ζουν από παιδιά άνθρωποι αλυσοδεμένοι στα πόδια και στον λαιμό, έτσι ώστε να μένουν ακίνητοι και να κοιτούν μόνο μπροστά. Μέσα στη σπηλιά, αλλά ψηλότερα από τους αλυσοδεμένους και πίσω τους καίει μια φωτιά. Μεταξύ της φωτιάς και των δεσμοτών υπάρχει δρόμος, παράλληλα στον οποίο είναι χτισμένος ένας μικρός τοίχος. Πίσω από αυτόν κινούνται άνθρωποι φορτωμένοι με διάφορα αντικείμενα, που προεξέχουν από τον τοίχο. Στο τέλος του κειμένου, ο Σωκράτης παραλληλίζει τον κόσμο των δεσμοτών με τη σύγχρονη πολιτική κοινωνία.

## Γ. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ: Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΑΙΔΕΥΣΙΑΣ

### («Μετὰ ταῦτα δὴ ... καὶ ἀπαιδευσίας»)

**1. «Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον»:** η φράση αυτή υποδηλώνει ότι ο Σωκράτης αναδιηγείται σε κάποιον φίλο του τι εἶπε στον Γλαύκωνα και στους άλλους συνομιλητές του την προηγούμενη μέρα στο σπίτι του Κέφαλου και συγχρόνως ότι συνεχίζεται η συζήτηση που είχε ξεκινήσει σχετικά με τη λειτουργία της δικαιοσύνης στο πλαίσιο της ιδεώδους πολιτείας. Ἢδη ἔχει γίνει λόγος για τους φύλακες, τους ἀρχοντες, τις γυναίκες, τα παιδιά. Στο 473 d της Πολιτείας η συζήτηση στράφηκε στους φιλοσόφους, που αποτελούν τα μοναδικά πρόσωπα που μπορούν να σώσουν την πολιτεία, αν γίνουν ἀρχοντες ή αν οι ἀρχοντες γίνουν φιλόσοφοι. Εδώ, στον μύθο του σπηλαίου, διευκρινίζεται η «ἐσχατη και ἀνώτερη γνώση» που κρίνεται αναγκαία για τον φιλόσοφο – ἀρχοντα της ιδανικής πολιτείας.

**2. «ἀπέικασον»:** με το ρήμα «ἀπέικασον» ο Σωκράτης μάς εισάγει στην παρομοίωση ή μεταφορά του σπηλαίου: παρομοιάζει τον κόσμο με σπηλιά και τους ανθρώπους με δεσμώτες. Όταν, όμως, η παρομοίωση ή η μεταφορά δεν περιορίζεται σε μια ἔννοια ή φράση, αλλά εκτείνεται σε μεγαλύτερο τμήμα του κειμένου ή σε μια ἐνότητα ή και σε ολόκληρο το ἔργο, όπως συμβαίνει στη δική μας περίπτωση, τότε ονομάζεται **αλληγορία**. Η αλληγορία, επομένως, είναι ἕνας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας ἄλλα λέει και ἄλλα ἐννοεί. Πρόκειται, συνεπώς, για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση. Ο Πλάτωνας τη χρησιμοποιεί για να κάνει πιο κατανοητές δύσκολες φιλοσοφικές ἔννοιες και για να κερδίσει την προσοχή και το ἐνδιαφέρον του ἀναγνώστη. Επίσης, ο εκφραστικός αυτός τρόπος τού είναι χρήσιμος, όταν θέλει να θεμελιώσει ἀπόψεις που δεν μπορούν να στηριχτούν με τη διαλεκτική ή για να ενισχύσει τη διαλεκτική. Η αξία της είναι διδακτική και ὄχι ἀποδεικτική. Επίσης, η αλληγορία είναι ἕνας ἀναλογικός συλλογισμός τον οποίο ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί για να δείξει πώς βλέπει τον κόσμο και ὄχι για να αιτιολογήσει την κατάσταση του κόσμου.

**3. «τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας»:** παρουσιάζοντας ο Σωκράτης το θέμα του μύθου συνδέει ὀργανικά τη δίκαιη πόλη με την παιδεία. Η ἀφετηρία του προβληματισμού για τη σχέση αυτή βρίσκεται στη φράση «ἐὰν μὴ ... ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσιν γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταῦτόν συμπέση, δύναμις τε πολιτικῆ καὶ φιλοσοφία...» (Πολιτεία, 473d). Σύμφωνα με αυτή τη φράση η μεταβολή προς το ἀγαθὸ στην πόλη είναι ἐπιτεύξιμη, μόνο αν οι

φιλόσοφοι γίνουν άρχοντες ή οι άρχοντες φιλόσοφοι. Στον μύθο παρακολουθούμε την πορεία διαμόρφωσης του φιλοσόφου – άρχοντα και διευκρινίζεται η ουσία του «φωτός» που προϋποτίθεται για να χρησθεί κάποιος φιλόσοφος – άρχοντας.

Για την καλύτερη κατανόηση κρίνουμε ορθό να αναφέρουμε σύντομα τις έννοιες **της Ιδέας / του Είδους και του ειδώλου / αντιγράφου** στον Πλάτωνα, όπως επίσης και τους βαθμούς πραγματικότητας και την αντιστοιχία τους με **τη γραμμή της γνώσης**, που βρίσκουμε στην πλατωνική Πολιτεία, και των οποίων αλληγορική απόδοση αποτελεί ο «μύθος του σπηλαίου». Οι **Ιδέες**, κατά τον Πλάτωνα, είναι νοητές, αιώνιες, άυλες, άφθαρτες, αμετάβλητες, αυθύπαρκτες, υπερβατικές οντότητες που αφορούν το «*ὄν ὄντως*», το «*εἶναι του κόσμου*», και αποτελούν, ούτως ειπείν, τα πρότυπα των αισθητών αντικειμένων (**είδωλα, έκτυπα**) που είναι χρονικά πεπερασμένα, φθαρτά, μεταβλητά κ.τ.λ. και αφορούν το γίγνεσθαι του κόσμου. Ανώτερη Ιδέα από όλες είναι **η Ιδέα του αγαθού**, η οποία θεωρείται η πραγματική αιτία της ύπαρξης και δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο που βρίσκεται στον δρόμο της γνώσης να συλλάβει τα νοητά όντα. Η **Ιδέα του αγαθού** συγκρίνεται από τον ίδιο τον Πλάτωνα με **τον ήλιο** που από τη μια επιτρέπει τη γέννηση των πραγμάτων στον αισθητό κόσμο και από την άλλη μας επιτρέπει να τα βλέπουμε χάρη στο φως του.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον πλατωνικό δυϊσμό **υπάρχουν ο νοητός κόσμος**, ανώτερος και «*πρότυπος*», και ο **αισθητός κόσμος**, κατώτερος και αντίγραφο του πρώτου. Κάθε κόσμος από τους δύο διαιρείται εκ νέου σε δύο μέρη, ανώτερο και κατώτερο. Έτσι, ο **αισθητός κόσμος** περιλαμβάνει το κατώτερο ποιοτικά είδος αισθητών πραγμάτων που αντιστοιχεί στις **σκιές**, και το ανώτερο ορατό που αντιστοιχεί στα «*μᾶλλον ὄντα*», δηλαδή στα φυσικά αντικείμενα, στα αισθητά όντα, «*στα γύρω μας ζώα και όσα παράγει η φύση και κατασκευάζει ο άνθρωπος*» (εδώ θα τοποθετούσαμε τους ανθρώπους τους φέροντας ανδριάντας κ.τ.λ. υπό το φως της τεχνητής φωτιάς). Ο **νοητός κόσμος**, με τη σειρά του, διαιρείται σε δύο μέρη, στο κατώτερο νοητό, στο οποίο αντιστοιχούν οι **νοητικές μορφές** που μετέχουν περισσότερο στις Ιδέες και λιγότερο στα αισθητά όντα (π.χ. τα ιδανικά σχήματα και σώματα της γεωμετρίας), και στο ανώτερο νοητό που αναφέρεται στις **Ιδέες** και στην ανώτερη όλων, στην **Ιδέα του αγαθού**.

Σε αυτό το οντολογικό σχήμα συνάπτεται η πλατωνική γραμμή της γνώσης, η οποία επίσης διαιρείται σε δύο μέρη με χαρακτηριστικό κριτήριο την πηγή της γνώσης:

1. Το κατώτερο μέρος της πλατωνικής γραμμής της γνώσης αφορά τη «**Δόξα**» και αντιστοιχεί στον αισθητό κόσμο με κυρίαρχη πηγή γνώσης την **αίσθηση**. Διαιρείται η «**Δόξα**» σε δύο αναβαθμούς γνώσης, κατώτερο και ανώτερο, την **εικασία** που στοιχείται με τις **σκιές** και ισοδυναμεί με την εμπιστοσύνη του ανθρώπου στο **δεδομένο της αίσθησης**, και την **πίστιν** που στοιχείται με τα «*μᾶλλον ὄντα*» και ισοδυναμεί με την εμπιστοσύνη του ανθρώπου στην ίδια **την αίσθηση** και όχι πια στο δεδομένο της αίσθησης.
2. Το ανώτερο μέρος της πλατωνικής γραμμής της γνώσης αφορά τη «**Νόησιν**» και αντιστοιχεί στον νοητό κόσμο με κυρίαρχη πηγή γνώσης **τη νόηση / το λογικό**. Η «**Νόησις**» διαιρείται και αυτή σε δύο αναβαθμούς γνώσης, κατώτερο και ανώτερο, τη **διάνοια** που στοιχείται με τις **νοητές μορφές** και ισοδυναμεί με τις ενέργειες του λογικού, οι οποίες στηρίζονται σε ορατές μορφές (π.χ. η γεωμετρία), και τη **νόηση ή επιστήμη** που στοιχείται με τις **Ιδέες** και την **Ιδέα του αγαθού** και ισοδυναμεί με τη σύλληψη του απόλυτου όντος με τη διαλεκτική / νόηση. Η παραπάνω σύντομη παρουσίαση μπορεί να αισθητοποιηθεί ως εξής:

	Οντολογία	Γνωσιολογία
Νοητός κόσμος	δ) Ιδέα του αγαθού/Ιδέες	δ) Νόησις ή Επιστήμη
	γ) Νοητές μορφές	
Αισθητός κόσμος	β) Αισθητά όντα	β) Πίστις
	α) Σκιές	α) Εικασία
		Νόησις
		Δόξα

## Δ. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΩΝ ΔΕΣΜΩΤΩΝ ΣΤΟ ΒΑΘΟΣ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΣ

(«*Ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους ... τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων*»)

1. Ο πυρήνας της εικόνας του σπηλαίου ανάγεται ίσως στους Ορφικούς (*σπέος ἡεροειδές*) και στον Εμπεδοκλή (*ἄντρον ὑπόστεγον*). Αναλογίες, ωστόσο, υπάρχουν και με τους στίχους από τον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου, όπου περιγράφεται η ζωή των πρωτόγονων ανθρώπων μέσα στις σπηλιές (στ. 450-3):

*«κούτε πλινθυφείς τε  
δόμους προσείλους ἦσαν, οὐ ξυλουργίαν,  
κατώρυχες δ' ἔναιον ὥστ' ἀήσυροι  
μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς ἀνηλίους»*

Ἐχει διατυπωθεῖ επίσης η άποψη ότι στη φαντασία του φιλοσόφου είχε αγκιστρωθεῖ η εντύπωση που του προξένησε η σπηλιά στη Βάρη της Αττικής. Πάντως φαίνεται ότι η παρομοίωση στο σύνολό της και στις λεπτομέρειες είναι επίνοια του Πλάτωνα. **Εικαστική απόδοση** του κόσμου μέσα στη σπηλιά:



2. Οι **συμβολισμοί της αλληγορίας του σπηλαίου**: στην παραστατική εικόνα των αλυσοδεμένων μέσα στην υπόγεια σπηλιά, παρουσιάζεται ο άνθρωπος της δόξας, της πλάνης, του περιορισμένου οπτικού πεδίου, της εξαναγκασμένης όρασης. Ο άνθρωπος, που εκλαμβάνει ως κάτι πραγματικό τη θέα της σκιάς των πραγμάτων, αγνοεί την αλήθεια και είναι ανίκανος για ουσιαστική βοήθεια προς το σύνολο. Η εικόνα των αλυσοδεμένων αισθητοποιεί τον άνθρωπο της *εικασίας*, της δόξας, τον δέσμιο της πλάνης. Αυτός ο άνθρωπος μόνο κακό μπορεί να προκαλέσει, αφού αδυνατεί να υπηρετήσει τόσο το ιδιωτικό όσο και το δημόσιο καλό. Συγκεκριμένα, στην Γ8 διδακτική ενότητα εντοπίζονται οι εξής συμβολισμοί:

- **Η σπηλιά**: είναι η αισθητή πραγματικότητα, η πολιτική κοινωνία, στην οποία δεν κυβερνούν οι πεπαιδευμένοι, οι φιλόσοφοι.
- **Οι δεσμώτες**: είναι οι άνθρωποι που ζουν μέσα στο σκοτάδι της αμάθειας και θεωρούν ότι οι σκιές είναι τα πραγματικά όντα.
- **Οι σκιές – οι ήχοι**: είναι τα δεδομένα της αίσθησης που οι αλυσοδεμένοι εκλαμβάνουν ως αληθινή πραγματικότητα. Πιστεύουν πως η μόνη πραγματικότητα είναι ό,τι βλέπουν ή ακούν, ό,τι τους δίνει η αίσθηση. Η στάση τους για την πραγματικότητα μπορεί να αποδοθεί με τον όρο «*αφελής εμπειρισμός*» και η γνωστική τους κατάσταση με τον όρο «*εικασία*». Οι ήχοι που συνδέονται με τις σκιές αφορούν το δεδομένο της αίσθησης το οποίο και εμπιστεύεται το υποκείμενο έχοντας τη χαμηλότερη ποιότητα γνώσης (*εικασία*). Έτσι, οι δεσμώτες συνδέουν τους ήχους με τις σκιές που βλέπουν και πιστεύουν ότι παραγωγικοί των ήχων είναι οι σκιές.
- **Οι αλυσίδες**: είναι οι αισθήσεις που μας κρατούν δέσμιους και δεν μας αφήνουν να αντιληφθούμε την πραγματικότητα με τη βοήθεια της λογικής και υπό το φως του ορθού λόγου. Αν το εξετάσουμε σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, οι αλυσίδες μπορούν να παρομοιαστούν με την άγνοια, με τα εμπόδια που συναντάμε στη ζωή μας, με την προσήλωσή μας στα υλικά αγαθά που μας κρατούν μακριά από τη θέαση του αγαθού.
- **Η τεχνητή φωτιά**: πρόκειται για την αίσθηση, την οποία ο άνθρωπος συνειδητοποιεί ως πηγή γνώσης, δηλαδή τη δυνατότητα που δίνει η αίσθηση στον άνθρωπο να αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Η φωτιά που καίει μέσα στη σπηλιά αποτελεί την πηγή του τεχνητού φωτός, από το οποίο φωτίζονται τα αντικείμενα μέσα στη σπηλιά και δημιουργούνται και οι σκιές. Έτσι, η φωτιά αυτή συμβολίζει την αίσθηση ως πηγή γνώσης. Επιπλέον, αναφορικά με την πορεία του ανθρώπου από τον αισθητό στον νοητό κόσμο, γίνεται αντιληπτό ότι βρισκόμαστε στο στάδιο της «*πίστεως*», στο στάδιο δηλαδή κατά το οποίο οι απελευθερωμένοι δεσμώτες βλέπουν κάτι διαφορετικό από τις σκιές που μέχρι τώρα αντίκριζαν. Είναι η πρώτη συνειδητοποίηση ότι αυτά που έβλεπαν μέχρι τώρα δεν ήταν τα αληθινά όντα. Βέβαια, δεν έχουν φτάσει ακόμη στην απόλυτη θέαση του Αγαθού. Αυτό θα γίνει, όταν καταφέρουν να βγουν έξω από τη σπηλιά, στο φως του ήλιου και της γνώσης (*αληθινό φως*).

- **Οι άνθρωποι που βρίσκονται ανάμεσα στη τεχνητή φωτιά και στους δεσμώτες – τα αντικείμενα που μεταφέρουν – οι ήχοι:** πρόκειται για εικόνες φυσικών αντικειμένων που προέρχονται από το ανώτερο ορατόν. Δεν πρόκειται δηλαδή για τις σκιές, αλλά για τα αισθητά αντικείμενα στα οποία οφείλονται οι σκιές, και φωτίζονται από το τεχνητό φως της φωτιάς. Ο άνθρωπος αυτά τα συλλαμβάνει με την αίσθηση, είναι «πρός μᾶλλον ὄντα τετραμμένος» και βρίσκεται στη γνωστική κατάσταση της «πίστεως». Ότι υπάρχει στη σπηλιά (με την εξαίρεση των φερόντων και των ίδιων των δεσμωτών) είτε είναι σκευή είτε σκιές, θα πρέπει να θεωρηθούν λιγότερο φωτεινά και αληθή από τα ορατά που βρίσκονται εκτός σπηλιάς. Οι ήχοι που συνδέονται με τους φέροντας τα διάφορα αντικείμενα αφορούν την εμπιστοσύνη του υποκειμένου στην ίδια την αίσθηση και όχι πια στο δεδομένο της (πίστις). Από την άποψη αυτή ο ήχος συνδέεται με τον φυσικό παραγωγό της και όχι με τη σκιά του. Επομένως, για να συνοψίσουμε, καταλήγουμε ότι αυτοί που μεταφέρουν τα αντικείμενα, τα ίδια τα αντικείμενα, οι ήχοι και η φωτιά αφενός **βρίσκονται μέσα στο σπήλαιο**, αφετέρου συμβολίζουν τα «μᾶλλον ὄντα», που για να τα γνωρίσουν οι δεσμώτες έπρεπε να απελευθερωθούν και να αρχίσουν την «ανάβαση» εντός σπηλιάς, αφήνοντας πίσω τους τις εικασίες, και τον σκιώδη κόσμο (σκιές) που αυτοί έβλεπαν (και άκουγαν). Βρισκόμαστε δηλαδή από γνωσιολογική άποψη στο επίπεδο της πίστης, που σημαίνει ότι ο άνθρωπος εμπιστεύεται την ίδια την αίσθηση (φωτιά) και όχι το δεδομένο της (σκιά). Έτσι, η πίστις είναι γνώση ανώτερη από την εικασία, αλλά και οι δύο, εικασία και πίστις, αντιστοιχούν στον αισθητό κόσμο και στη δόξα, δηλαδή στην αισθητηριακή γνώση, η οποία είναι μεταβαλλόμενη και ασταθής και άρα όχι αληθινή.
- **Ο φωτεινός κόσμος:** είναι ο κόσμος που βρίσκεται έξω από τη σπηλιά και συμβολίζει τον κόσμο των ιδεών, την αληθινή πραγματικότητα, που γίνεται αντιληπτή μόνο με τη νόηση.
- **Ο ήλιος ως πηγή φωτός:** είναι η ύψιστη Ιδέα του Αγαθού.
- **Η πορεία από το σπήλαιο προς την έξοδο:** συμβολίζει την πορεία του δεσμωτή από την άγνοια προς τη γνώση, την απελευθέρωσή του, που σκοπό έχει την κατάκτηση της γνώσης και της αλήθειας με τη νόηση και την παιδεία και, επομένως, τη μεταστροφή του σε φιλόσοφο – βασιλέα. Έτσι, ο αισθητός κόσμος η εικασία και η δόξα αντιστοιχούν στον κόσμο εντός της σπηλιάς κατά ανιούσα πορεία, από τον χαμηλότερο και σκοτεινότερο χώρο προς τον υψηλότερο και φωτεινότερο, εντός σπηλιάς. Από την άλλη, ο πνευματικός κόσμος, η διάνοια και η νόηση αντιστοιχούν στον κόσμο έξω από τη σπηλιά κατά ανιούσα πορεία πάλι, δηλαδή από τον φωτεινό χώρο στην πηγή του φωτός (Ιδέα του Αγαθού). Έχοντας αποκτήσει ο άνθρωπος αυτά τα γνωστικά και κατά συνέπεια και ηθικά εφόδια θα μπορέσει να αφοσιωθεί πλήρως στο έργο της διακυβέρνησης της πολιτείας, που είναι και το ζητούμενο.

3. «ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς»: ο Πλάτωνας φαίνεται ότι έχει υπόψη του παραστάσεις θεάτρου σκιών ή νευροσπαστών (νευροσπάστης, - ου: αυτός που κινεί με χορδές ή λεπτούς σπάγγους ομοιώματα κούκλες. Τα ομοιώματα αυτά λέγονταν νευρόσπαστα ή πλαγγόνες). Ο Πλάτωνας παρομοιάζει τον μικρό τοίχο που είναι παράλληλα χτισμένος με τον δρόμο με το διαχωριστικό διάφραγμα των «θαυματοποιών», εκείνων, δηλαδή, που δίνουν παραστάσεις παρουσιάζοντας διάφορες ταχυδακτυλουργίες. Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο λειτουργεί αυτός ο τοίχος και οι μορφές, οι σκιές των οποίων προβάλλονται μέσα στη σπηλιά, παραπέμπει σε κάτι ανάλογο του θεάτρου σκιών. Κάτι αντίστοιχο, ένα κουκλοθέατρο με μαριονέτες, παρουσιάζεται και από τον Αριστοτέλη. Προφανώς, λοιπόν, το κοινό της εποχής ήταν συνηθισμένο σε τέτοιου είδους παραστάσεις.

## Ε. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΜΥΘΟ

### («Άτοπον, ἔφη ... τοῦ σπηλαιίου προσπιπτούσας»)

Η αφήγηση διακόπτεται με διπλό σχόλιο:

- α. αξιολογικό σχόλιο** του Γλαύκωνα: «Άτοπον εἰκόνα ... καὶ δεσμώτας ἀτόπους» με το οποίο εκφράζει την έκπληξη του και συγκρατημένη επιφύλαξη για όσα διατυπώνει ο Σωκράτης (με την επανάληψη της λέξης «άτοπον»).
- β. επεξηγηματικό σχόλιο** του Σωκράτη με το οποίο αποκαλύπτει τον συμβολισμό των δεσμωτών, διευκολύνει τους συνομιλητές του να τον καταλάβουν, ανανεώνει το ενδιαφέρον τους για τη συνέχεια και αποφεύγει τη μονοτονία. Ο Σωκράτης με το σχόλιο «Ὀμοίους ἡμῖν» παραλληλίζει τους δεσμώτες με τη σύγχρονη πολιτική κοινωνία και τον κόσμο του σπηλαίου με τον αισθητό κόσμο. Στην πολιτική κοινωνία η αδικία και η αναξιοκρατία κυριαρχούν, οι δημαγωγοί ασκούν την εξουσία και όχι οι φιλόσοφοι. Οι άνθρωποι ζουν μέσα στο σκοτάδι της αμάθειας, δέσμοι των παθών τους, των προκαταλήψεων και των ψευδαισθησέων τους μακριά από την αλήθεια. Έτσι, έμμεσα εισάγεται το θέμα που θα αναπτυχθεί στη 10<sup>η</sup> διδακτική ενότητα: το χρέος του απελευθερωμένου δεσμωτή, δηλαδή του φιλοσόφου, που κατάφερε να θεαθεί την Ιδέα του αγαθού, να ξανακατέβει στο σπήλαιο και να οδηγήσει προς την έξοδο και τους υπόλοιπους δεσμώτες.

## ΣΤ. Η ΑΠΑΘΗΛΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΙΣΘΗΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΝΟΙΑΣ

(«Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους ... πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη»)

Σύμφωνα λοιπόν με την αλληγορία του σπηλαίου, για να κατακτήσει κανείς τη γνώση χρειάζεται σταδιακά να αποδεσμεύεται από την κυριαρχία της αίσθησης και να κατακτήσει τη νόηση, να πορευτεί δηλαδή από τον αισθητό κόσμο στον νοητό. Ειδικότερα, η πορεία της γνώσης έχει ως εξής:

### Αισθητός κόσμος:

- α. **ο κόσμος της δόξας (= γνώμης) ή της εικασίας:** οι δεσμώτες βλέπουν τις σκιές των πραγμάτων, εμπιστεύονται ό,τι αισθάνονται.
- β. **η πίστη:** ο απελευθερωμένος δεσμώτης αντικρίζει για πρώτη φορά τα αισθητά πράγματα (αυτά που μεταφέρουν οι άνθρωποι κατά μήκος του τοίχου) και τη φωτιά χάρη στην οποία «βλέπει» τον κόσμο της σπηλιάς. Συνειδητοποιεί πως διαθέτει αισθήσεις, στις οποίες οφείλεται η αντίληψή του για τον κόσμο.

### Νοητός κόσμος:

- α. **διάνοια:** ο απελευθερωμένος δεσμώτης αντικρίζει την εξωτερική πραγματικότητα, τον νοητό κόσμο, τις Ιδέες, τα «ὄντα ὄντως».
- β. **νόηση:** ο απελευθερωμένος δεσμώτης ατενίζει τον ίδιο τον ήλιο, την πηγή του φωτός, δηλαδή φτάνει στη θέαση της Ιδέας του Αγαθού («... ο Πλάτωνας την ιδέα του αγαθού σαν πηγή της πνευματικής ύπαρξης, που δίνει στα νοητά αντικείμενα την αλήθεια και στον άνθρωπο που βρίσκεται στο δρόμο της γνώσης τη δυνατότητα να τα συλλάβει, τη συγκρίνει με τον ήλιο, που επιτρέπει στα πράγματα να γεννιούνται μέσα στον ορατό κόσμο, μας δημιουργεί όμως χάρη στο φως την προϋπόθεση με την οποία τα βλέπουμε» Α. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, 1964 σελ. 736-737).

## Ζ. ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Η γλώσσα του κειμένου είναι ποιητική και το ύφος γλαφυρό. Το λεξιλόγιο του Πλάτωνα δεν είναι τυπικά φιλοσοφικό και χαρακτηρίζεται από τη φειδωλή χρήση τεχνικών όρων. Αντίθετα εντυπωσιάζει με την ψευδαίσθηση του καθημερινού λόγου των μορφωμένων που πετυχαίνει στους διαλόγους, με τη χρήση περιφράσεων, μεταφορών και κυρίως παρομοιώσεων που καθιστούν τον λόγο του ποιητικό. Γενικά, ο πλούτος του λεξιλογίου και η απουσία συστηματικής χρήσης φιλοσοφικής ορολογίας αποτελούν υφολογικά πλεονεκτήματα που καθιστούν την ανάγνωση του πλατωνικού κειμένου προσιτή και ελκυστική. Ενδεικτικά παραδείγματα:

- **Η χρήση των επιθέτων** «κατάγειος», «σπηλαιώδης», όπως και η χρήση σύνθετων ρημάτων και ρηματικών τύπων («καταμένειν», «περιάγειν», «παρωκοδομημένον», «υπερέχοντα», «παραφερόντων») προσδίδουν ακρίβεια και λεπτομέρεια στην περιγραφή του σπηλαίου.
- Οι προτάσεις συνδέονται μεταξύ τους **παρατακτικά**.
- **Πολυσύνδετο σχήμα:** «ὄντας ἐν δεσμοῖς **καὶ** τὰ σκέλη **καὶ** τοὺς αὐχένας», «ὥστε μένειν **τε** αὐτοὺς εἰς **τε** τὸ πρόσθεν μόνον ὄραν», «σκεύη **τε** παντοδαπά ... **καὶ** ἀνδριάντας **καὶ** ἄλλα ζῶα λίθινά **τε καὶ** ξύλινα **καὶ** παντοῖα εἰργασμένα».
- **Αλληγορία:** όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος, με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέει και άλλα εννοεί. Πρόκειται, συνεπώς, για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση. Ο Πλάτωνας τη χρησιμοποιεί για να κάνει πιο κατανοητές δύσκολες φιλοσοφικές έννοιες και για να κερδίσει την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Επίσης, ο εκφραστικός αυτός τρόπος τού είναι χρήσιμος, όταν θέλει να θεμελιώσει απόψεις που δεν μπορούν να στηριχτούν με τη διαλεκτική ή για να ενισχύσει τη διαλεκτική.
- **Διάλογος:** χάρη σ' αυτόν η περιγραφή του σπηλαίου δεν γίνεται μονότονη, αλλά αποκτά ζωντάνια και παραστατικότητα.
- **Χρήση β' ενικού προσώπου:** η χρήση β' ενικού προσώπου («ἀπέικασον», «ιδέ», «ὄρα») συνδέεται με τον διάλογο και προσδίδει στην περιγραφή αμεσότητα.
- **Εικόνες:** η περιγραφή του σπηλαίου δίνεται με πληθώρα οπτικο-ακουστικών και κινητικών εικόνων. Ειδικότερα, μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής παραδείγματα:
  - α. **οπτικές εικόνες:** η περιγραφή της σπηλιάς («καταγείω οἰκῆσει σπηλαιώδει»), οι ακινητοποιημένοι δεσμώτες («ἐν δεσμοῖς ... ἀδυνάτους περιάγειν»), η παρουσίαση της φωτιάς που καίει στο πίσω μέρος («φῶς δὲ ... αὐτῶν») και του τοίχου («μεταξὺ δὲ ... δεικνύασιν»).
  - β. **κινητική εικόνα:** η παρουσίαση των ανθρώπων οι οποίοι κινούνται στον δρόμο («ὄρα τοῖνυν ... εἰργασμένα»).
  - γ. **ακουστική εικόνα:** οι ομιλίες των ανθρώπων που ακούγονται κατά το πέρασμά τους («οἶον ... παραφερόντων»).

## Γ9 Διδακτική Ενότητα

### Η αλληγορία του σπηλαίου: η παιδεία ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία, 518b – 519a

#### Α. ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ Γ8 ΚΑΙ Γ9

Μεταξύ των διδακτικών ενότητων Γ8 και Γ9 του σχολικού εγχειριδίου (*Αρχαία Ελληνικά, Φάκελος Υλικού*, εκδ. ΙΤΥΕ – Διόφαντος, 2019) ο διάλογος του Σωκράτη με τους συνομιλητές του και κυρίως με τον Γλαύκωνα έχει εξελιχθεί αρκετά και χρειάζεται να αναφερθούν συνοπτικά τα βασικά του σημεία, προκειμένου να γίνει πιο εύκολα κατανοητό το περιεχόμενο της 9ης διδακτικής ενότητας. Συγκεκριμένα, ο Πλάτωνας ολοκληρώνει την αλληγορία του σπηλαίου αναφερόμενος στην κατάσταση των δεσμών μέσα στο σπήλαιο και στην πορεία του απελευθερωμένου δεσμώτη προς την έξοδο. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι δεσμώτες, που βρίσκονται αλυσοδεμένοι στο σπήλαιο, δεν έχουν αντικρίσει ποτέ τον αληθινό κόσμο, τον κόσμο των Ιδεών, και πιστεύουν ότι οι σκιές που βλέπουν στον τοίχο μπροστά τους είναι η πραγματικότητα. Αυτός ο κόσμος είναι ο αισθητός κόσμος, δηλαδή ο κόσμος που εμείς θεωρούμε πραγματικό. Αν κάποιος δεσμώτης απελευθερωθεί και βγει στο φως, στην αρχή πονάνε τα μάτια του και θέλει να γυρίσει πίσω. Σιγά – σιγά όμως συνηθίζει και καταλαβαίνει ότι όσα βλέπει αποτελούν τα πραγματικά όντα, την υπέρτατη *Ιδέα του Αγαθού*, που οδηγεί στη γνώση και την αλήθεια. Η πορεία, λοιπόν, του απελευθερωμένου δεσμώτη αποτελεί τον αγώνα του ανθρώπου να βγει από την άγνοια, την πλάνη και τη φαινομενικότητα και να φτάσει στην πραγματική αλήθεια, στον νοητό κόσμο, τον κόσμο των Ιδεών.

Ο Σωκράτης, λοιπόν, εξηγεί την αλληγορία του σπηλαίου ως εξής: η παιδεία είναι η αναγκαία εκείνη «δύναμη» που αφυπνίζει την ψυχή και τη βοηθά να «ξαναθυμηθεί» αυτό που ήδη γνωρίζει (από την πρότερη ζωή της στον υπεραίσθητό τόπο, όπως περιγράφεται στο *μύθο του Ηρός*). Η παιδεία, επομένως, δεν είναι απλώς μάθηση αλλά μεταστροφή της όλης της ανθρώπινης ύπαρξης: είναι η «περιαγωγή» της ψυχής από τα αισθητά στα νοητά, από τα πάθη και τη φύση στην *αρετή* και τις *Ιδέες*.

Πριν, όμως, μελετήσουμε από κοντά το Κείμενο Αναφοράς, είναι αναγκαίες δύο προκαταρκτικές παρατηρήσεις ως συνέχεια όσων είδαμε στην 8η διδακτική ενότητα:

- α. Οι δεσμώτες είναι όμοιοι με εμάς, τόνισε με λιτή – κοφτή έμφαση ο Σωκράτης (515a). Κατά συνέπεια, η αλληγορία του σπηλαίου δεν προτίθεται να μιλήσει για μια παρηκμασμένη κατάσταση μιας κοινωνίας που δεν λειτουργεί σωστά· δεν αποτελεί κριτική προσέγγιση μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, μιας ιστορικής αποτυχίας, μιας λανθασμένης παιδείας, ενός αποτυχημένου εκπαιδευτικού συστήματος, κ.λπ. Το *Σπήλαιο* αναφέρεται στην ανθρώπινη κατάσταση εν γένει.
- β. Η φιλοσοφία, που προβάλλεται από τον Πλάτωνα ως παιδευτικό πρόταγμα, δεν αποτελεί καταρχάς μια εξειδικευμένη, τεχνική δραστηριότητα προορισμένη για αποκλειστική χρήση ορισμένων ειδημόνων σε αυτήν. Ασφαλώς, οι ολίγοι εκλεκτοί της φιλοσοφίας θα εντρυφήσουν σε αυτήν και θα προχωρήσουν εκεί που ίσως δεν μπορούν να φτάσουν οι πολλοί. Η φιλοσοφία, όμως, ως το περιεχόμενο μιας αληθινής παιδείας, απευθύνεται στους πάντες· δεν είναι τίποτε περισσότερο από τη χρήση της λογικής, του ορθού λόγου ακριβέστερα, καθώς και της επιστήμης (της τεκμηριωμένης και ορθής γνώσης) ως καθοδηγητικού παράγοντα της ανθρώπινης ζωής. Υπ' αυτή την έννοια, προσδιάζει σε όσα ανέφερε περί φιλοσοφίας ο Αριστοτέλης και είδαμε στην 1η και 2η διδακτική ενότητα, αλλά και ο Επίκουρος στην 3η. Πρόκειται για τη φιλοσοφική δραστηριότητα που ταυτίζεται με την εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη λογική, την αναζήτηση της αλήθειας, την καθολίκευση του νοήματος, την επιστήμη, αλλά και την πρόταξη ενός τελικού στόχου – υπέρτατης αξίας που θα διέπει κάθε επιμέρους πτυχή της ανθρώπινης ζωής.

#### Β. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **νομίσαι < νομίζω < νέμω** (θέμα: **νεμ-** και με μετάπτωση **νομ-**): κατανομή, νομάς, νόμος, αδιανέμητος, νέμεση, διανομέας, νομοταγής κ.τ.λ.
- **ἐπαγγελόμενοι < ἀγγέλλω** (θέμα: **ἀγγελ-**): άγγελος, διάγγελμα, αγγελία, επαγγελματίας, κ.τ.λ.
- **ἐνούσης, ἐνούσαι < ἐν + εἰμί** (από τη ρίζα **εσ-**): εσθλός, έτυμος, ετυμολογία, ουσία, απουσία, οντότητα, όντως, εξόντωση, ουσιώδης κ.τ.λ.
- **ἐντιθέναι, ἐντιθέντες < τίθημι** (θέματα **θη-** και **θε-**): θήκη, αποθήκη, παρακαταθήκη, θέση, θέμα, διάθεση, επίθεση, θετός, θεσμός, επίθημα, επίθετο, νομοθέτης, κ.τ.λ.
- **στρέφειν, μεταστραφήσεται < στρέφω** (θέμα **στρεφ-** και με μετάπτωση **στραφ-** και **στροφ-**): στρέμμα, διάστρεμμα, στροφή, στρόβιλος, στρόφιγγα, καταστροφή, στρεψόδικος, κ.τ.λ.
- **περιακτέον < ρηματικό επίθετο που παράγεται από το ρήμα περιάγω < περί + ἄγω** (θέμα: **ἀγ-**): αγωγή, αγωγός, αγώνας, άξονας, λοχαγός, πλοηγός, φορτηγό, επείσακτος, παρείσακτος, αγωγήμος, κ.τ.λ.



- **ἀνασχέσθαι** < **ἀνά** + **ἔχομαι** < **ἔχω** (θέματα: **σεχ-** και **σχ-**): σχέσηη, σχήμα, ἔξη, σχεδόν, ισχύς, οχυρό, ισχυρός, ενοχή, κατοχή, νουνεχής, καχεξία, καχεκτικός, ανεκτός, δυσανεξία, κατάσχεση, κ.τ.λ.
- **θεωμένη** < μετοχή του ρήματος **θεάομαι**, **-ῶμαι** (θέμα: **θεα-**): θέαμα, θεατής, θέατρο, θεατός, αθέατος, κ.τ.λ.
- **φαμέν** < **φημί** (θέματα **φη-** και **φα-**): απόφαση, άφατος, διαφήμιση, διαφημιστικός, δυσφήμιση, δυσφημιστικός, έμφαση, επίφαση, κατάφαση, καταφατικός, πρόσφατος, πρόφαση, προφήτης, φήμη, φημολογία, κ.τ.λ.
- **άνυσιμώτατα** < επίρρημα που παράγεται από το επίθετο **ό, ή άνυσιμος, τό άνυσιμον** (από το ρήμα **άνύω** ή **άνύτω** που σημαίνει κατορθώνω, εκτελώ, αποπερατώνω): λυσιτελής, συντελεστικός, αποτελεσματικός.
- **τετραμμένω** < **τρέπω** (θέμα **τρεπ-** και με μετάπτωση **τροπ-** και **τραπ-**): τροπή, τρόπος, τρόπαιο, επίτροπος, εντροπή, υποτροπή, μετατροπή, κ.τ.λ.
- **ἔοικεν** < παρακείμενος του μη χρησιμοποιούμενου στην αττική διάλεκτο ρήματος **εἶκω** που σημαίνει μοιάζω, είμαι ίδιος (θέμα **Feικ-** και με μετάπτωση **Foικ-**, **Fικ-**): εικόνα, επεικής, εικότως, απεικόνιση, εικονομαχία, κ.τ.λ.
- **άπόλλυσιν** < **άπόλλυμι** < **όλλυμι** (θέμα: **όλ-**): ολετήρας, όλεθρος, απώλεια, πανώλη, πανωλεθρία, εξώλης, προώλης, κ.τ.λ.

## Γ. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ

Είναι, βέβαια, γνωστό ότι ο μύθος (αλληγορία) του σπηλαίου θίγει όλα τα μεγάλα φιλοσοφικά προβλήματα:

- Το **οντολογικό**: δίνεται μια απάντηση στο ερώτημα για το ποιο είναι το αληθινά υπαρκτό· το αληθινά υπαρκτό δεν ταυτίζεται με τα αντικείμενα των αισθήσεων αλλά με τις Ιδέες<sup>1</sup>.
- Το **γνωσιολογικό**: δίνεται μια απάντηση για το ποια είναι η αλήθεια και πώς μπορεί να την προσεγγίσει ο άνθρωπος· η αλήθεια δεν εντοπίζεται στα προϊόντα των αισθήσεων (αποτελούν μόνο ψευδαισθήσεις), αλλά στις Ιδέες. Μόνο μια μακρόχρονη και επίπονη πορεία οδηγεί σε αυτές και την κορυφαία από αυτές (την ιδέα του Αγαθού).
- Το **αισθητικό**: δίνεται μια απάντηση για το ωραίο· το ωραίο δεν είναι αυτό που προσδιορίζουν ως τέτοιο οι υποκειμενικές αισθητικές εμπειρίες αλλά ταυτίζεται με το αληθινά υπαρκτό.
- Το **ηθικό – πολιτικό**: δίνεται μια απάντηση για το δέον στις καθημερινές σχέσεις των ανθρώπων και στην οργάνωση της δημόσιας ζωής τους· αυτό δεν θα καθοριστεί από σχετικές και πρόσκαιρες αξίες αλλά από την απόλυτη γνώση του Αγαθού, όπως την παρέχει η αληθινή παιδεία, η φιλοσοφία.

Είναι προφανές ότι τα προηγούμενα φιλοσοφικά προβλήματα διαπλέκονται μεταξύ τους και ότι ο μύθος του σπηλαίου αποτελεί μια έξοχη προσπάθεια να τα απαντήσει συνολικά και με μία ενιαία και συνεκτική θεώρηση.

Το απόσπασμα της 9<sup>ης</sup> διδακτικής ενότητας ανήκει στο δεύτερο μέρος της αλληγορίας του σπηλαίου: όχι πια στην ίδια τη μυθική αφήγηση αλλά στην ερμηνεία της από τον Σωκράτη. Εστιάζει στο πρόβλημα της παιδείας. Η παιδεία δεν αποτελεί ένα περιθωριακό ζητούμενο στο πλαίσιο της συγκεκριμένης αλληγορίας, αλλά το ίδιο το κεντρικό της θέμα, όπως το δήλωσε η εισαγωγική πλατωνική φράση: «παιδείας τε πέρι και άπαιδευσίας» (πρώτη περίοδος, 8<sup>η</sup> διδακτική ενότητα). Το πρόβλημα της παιδείας, εξάλλου, αποτελεί κεντρικό θέμα της Πολιτείας, αφού από αυτήν εξαρτάται η διαχείριση όλων των ζητημάτων τα οποία τίθενται στο πλαίσιο της ιδεατής κοινωνίας που δομούν οι οίκιστάι της: ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του.

## Δ. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Σωκράτης καλεί το Γλαυκώνα και τους υπόλοιπους συνομιλητές του να παραδεχθούν ότι η γνώση ενυπάρχει στην ψυχή, αντίθετα με όσα υποστηρίζουν ορισμένοι «επαγγελματίες δάσκαλοι» της εποχής. Η παιδεία, επομένως, είναι κατά κάποιον τρόπο η «τέχνη» εκείνη που θα βοηθήσει την ψυχή να ανακτήσει, να

<sup>1</sup> Mario Vegetti, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας* (μετ. Γ. Δημητρακόπουλος), Τραυλός, Αθήνα 2000, σελ. 159: «ΙΔΕΑ (ιδέα, είδος): στα ελληνικά οι όροι αυτοί έχουν τη ρίζα «ιδ-», από την οποία παράγονται λέξεις που συγγενεύουν με το **όράω** (βλέπω). Αντίθετα με τη σύγχρονη σκέψη, όπου η «ιδέα» υποδηλώνει, κυρίως, το περιεχόμενο της υποκειμενικής δραστηριότητας της σκέψης, στην αρχαία σκέψη ο όρος αναφέρεται πρωτίστως στην ορατή πλευρά των πραγμάτων, στη «**μορφή**» τους, με την έννοια του σχήματός τους. Εφόσον η μορφή και το σχέδιο παραμένουν σταθερά, ανεξάρτητα από τη μεταβολή των ατόμων μέσα στο χρόνο (η μορφή του αλόγου είναι αναγνωρίσιμη σε οποιοδήποτε επιμέρους άλογο, και ανεξάρτητα από το αν είναι νέο ή γέρικο), η ιδέα κατέληξε να σημαίνει (κυρίως από τον Πλάτωνα και μετά) την ουσιαστική και αμετάβλητη μορφή, της οποίας τα επιμέρους άτομα, που γίνονται αντιληπτά μέσω των αισθήσεων, είναι **αντίγραφα** ή **αναπαραγωγές**. Αυτή η ουσιαστική μορφή είναι, κατά συνέπεια, **μη εμπειρική** (μη υλική και, επομένως, μη αντιληπτή διά των αισθήσεων). Το όργανο που μας επιτρέπει να την αντιληφθούμε δεν είναι πλέον, όπως στην αρχή, η όραση, αλλά η νόηση, που μπορεί να διακρίνει το ουσιαστικό, το μόνιμο, το αμετάβλητο, κάτω από τη μεταβολή των αισθητών σχημάτων. Η αρχαία σκέψη ήθελ χωριστεί αργότερα σε δύο παρατάξεις: αυτούς που θεωρούσαν τις ιδέες αντικείμενα που υπάρχουν αυτόνομα, ανεξάρτητα τόσο από τη νόηση όσο και από τα αντικείμενα που τις αναπαράγουν εμπειρικά (Πλάτωνας), και εκείνους που τις θεωρούσαν «**μορφές**» που υπάρχουν μόνο μέσα στα ίδια τα αντικείμενα, αποτελώντας τον κανόνα τους και την αρχή της τάξης τους (Αριστοτέλης)».

«Ξαναθυμηθεί» την ενυπάρχουσα γνώση. Μ' αυτό τον τρόπο η ψυχή θα μεταστραφεί στον νοητό κόσμο και θα μπορέσει να αντικρύσει τα «ὄντως ὄντα» και κυρίως το «ἀγαθόν».

## Ε. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ (Πλάτων, Πολιτεία 518b – 519a)

Η κεντρική ιδέα που υποστηρίζει ο Σωκράτης στο συγκεκριμένο σημείο του διαλόγου του με τον Γλαύκωνα αναπτύσσεται (= ξετυλίγεται) ανά παράγραφο ως εξής:

### Α' παράγραφος

- α. **Κατανόηση** (αποφατική διατύπωση): η παιδεία δεν είναι μια διαδικασία με την οποία η επιστήμη, η ορθή δηλαδή και τεκμηριωμένη γνώση, εισάγεται έξωθεν στην ψυχή του δέκτη της (μολονότι αυτό ακριβώς υποστηρίζουν ορισμένοι αυτόκλητοι επαγγελματίες της εκπαίδευσης).
- β. **Εμβάθυνση**: ο Πλάτων υποστηρίζει ότι η γνώση και η απόκτησή της (μέσω της παιδείας) δεν είναι κάτι εξωτερικό, επιφανειακό· είναι μια εσωτερική λειτουργία, η οποία στην πλατωνική φιλοσοφία αποκαλείται συμβολικά *ἀνάμνησις*. Μια πληροφορία ή ένα σύνολο πληροφοριών τα οποία προσλαμβάνει ο άνθρωπος από εξωτερικές πηγές (π.χ. εικόνες, ακούσματα, συμβατικά μαθήματα, βιβλία, διαδικτυακές πηγές – σήμερα) και τα εσωτερικεύει μέσω των αισθήσεων του, δεν συνιστούν για τον Πλάτωνα αληθινή γνώση. Ενδεχομένως, μάλιστα, να συνιστούν και παραπλάνηση, να υποσκάπτουν την αληθινή γνώση, καθώς δημιουργούν την ψευδαίσθηση της κατοχής της.

### Β' παράγραφος

- α. **Κατανόηση** (καταφατική διατύπωση): η γνώση και η επιστήμη γεννιούνται μέσα στον άνθρωπο· κατά συνέπεια, η διαδικασία απόκτησής τους, η παιδεία, είναι μια εσωτερική, ψυχική, διεργασία: η σταδιακή απομάκρυνση από το πρόσκαιρο γίνεσθαι («ἐκ τοῦ γιγνομένου»), και η θέαση του Αγαθού μέσα από μια ολιστική («σὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ») προσέγγισή του.
- β. **Εμβάθυνση**: η παράγραφος δομείται πάνω σε μια αναλογία: Όπως το μάτι απαιτεί στροφή όλου του σώματος για να έχει ολοκληρωμένη θέαση του αντικειμένου του, έτσι και η γνώση απαιτεί ψυχική, δηλαδή βιωματική σχέση του ανθρώπου με το γνωστικό αντικείμενο· απαιτεί μια μεταστροφή της ψυχής («περιακτέον εἶναι») και επιτυγχάνεται με τη συνδρομή ποικίλων δυνάμεών της και όχι μόνο με τον νου. Γι' αυτό και ο Πλάτων χρησιμοποιεί το ρήμα *θεῶμαι*, το οποίο συναιρεί τις αισθητηριακές και νοητικές γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου, επικυρώνοντας την άμεση σχέση του με τον κόσμο.

### Γ' παράγραφος

- α. **Κατανόηση**: η παιδεία είναι η τέχνη που, αναπροσανατολίζοντας και καθοδηγώντας τις δεδομένες γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου, προάγει την ολιστική και βαθμιαία προσέγγιση του Αγαθού.
- β. **Εμβάθυνση**: η θέαση του Αγαθού προϋποθέτει μια ψυχική μεταστροφή. Ο ευκολότερος («ῥᾶστα») και αποτελεσματικότερος («ἀνυσιμώτατα») τρόπος για να επέλθει αυτή η μεταστροφή είναι η τέχνη της παιδείας. Το επαναλαμβάνουμε: δεν θα προσφέρει η παιδεία κάποιες εξωτερικές πληροφορίες ως καινούργιες γνώσεις· θα ενεργοποιήσει τις ίδιες τις γνωστικές δυνάμεις του ανθρώπου. Μόνο έτσι μπορεί να παραχθεί μια γνώση ριζωμένη μέσα του, βιωμένη και ανθεκτική στη λήθη.

### Δ' παράγραφος

- α. **Κατανόηση**: οι εσωτερικές γνωστικές δυνατότητες του ανθρώπου, η διανοητική του ικανότητα, το φρονῆσαι, διαφέρει από άλλες ικανότητες της ψυχής του: δεν ριζώνει στη σωματικότητά του αλλά έχει προέλευση περισσότερο θεϊκή από οτιδήποτε άλλο έχει ο άνθρωπος («μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει»).
- β. **Εμβάθυνση**: οι υπόλοιπες (πέρα από τη φρόνηση) αρετές της ψυχής (ακριβέστερα, οι θεωρούμενες ως τέτοιες – *καλούμεναι*) εμφανίζονται και αποκτιούνται με τη συνήθεια και την άσκηση. Πρόκειται, όπως θα δούμε και στα *Ηθικά Νικομάχεια* του Αριστοτέλη για τις ηθικές αρετές, π.χ. την ανδρεία ή την πραότητα. Είναι, έτσι, εξηγήσιμες, και διδακτές. Η αρετή όμως της ανθρώπινης διάνοιας, η φρόνησις (η λογική ικανότητα) είναι καταρχάς μια *έμφυτη* (άρα και ανερχόμενη) δυνατότητα. Γι' αυτό και η ενύπαρξή της στον άνθρωπο (όχι ως άτομο αλλά ως είδος) ανάγεται από τον Πλάτωνα (όπως και τον Αριστοτέλη, και άλλους αρχαίους φιλοσόφους) στο θεό, ως εκείνη η ανθρώπινη ιδιότητα που προσεγγίζει περισσότερο στις θείες ιδιότητες. Στον άνθρωπο, όμως, επαφίεται ο τρόπος που θα τη διαχειριστεί. Αν πραγματοποιηθεί η *περιαγωγή τῆς ψυχῆς*, η μεταστροφή που προσανατολίζεται από και προς το Αγαθό, τότε το ανθρώπινο λογικό αποβαίνει χρήσιμο και ωφέλιμο· χωρίς τη στροφή προς το Αγαθό, το ανθρώπινο μυαλό αποβαίνει όχι απλά άχρηστο αλλά και βλαβερό.

## ΣΤ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

1. «Φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφείς ἐντιθέσθαι, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέσθαι»: με την τετραπλή χρήση της πρόθεσης ἐν στην πρώτη παράγραφο ο Πλάτων προσπαθεί να αισθητοποιήσει τον εσωτερικό, βιωματικό χαρακτήρα της γνώσης.
2. «τὴν παιδείαν οὐχ οἷαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι φασιν εἶναι τοιαύτην καὶ εἶναι», «φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφείς ἐντιθέσθαι»: ο Πλάτωνας, ως εκπρόσωπος της ιδεαλιστικής – ορθολογιστικής προσέγγισης, θεωρεί ότι η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως από τον ίδιο τον ορθό λόγο και τα βασικά της στοιχεία μπορούν να αναζητηθούν στον νου μας. Η γνώση αυτή μπορεί να αποκληθεί *a priori* ή *προ-εμπειρική*, αφού φαίνεται να είναι δυνατή πριν ή ανεξάρτητα από οποιαδήποτε εμπειρία. Στο συγκεκριμένο χωρίο φαίνεται να καταφέρεται εναντίον σύγχρονών του «επαγγελματιών» της εκπαίδευσης (μάλλον έχει υπόψη του σοφιστές και ρητοροδιδάσκαλους), οι οποίοι – έναντι αδρῆς συνήθως αμοιβῆς – ανελάμβαναν να «εμφυτεύσουν» τη γνώση στο μυαλό των μαθητών τους.
3. «ἐπαγγελλόμενοι τινες»: είναι γνωστή η εκ διαμέτρου αντιθετική στάση του Σωκράτη και των σοφιστών απέναντι στην παιδεία. Ο Σωκράτης δεν άσκησε επαγγελματικά (επ’ αμοιβή) τη διδασκαλία. Πίστευε ότι δεν μεταδίδει γνώσεις, απλά βοηθά τον συνομιλητή του να τις ανακαλύψει μέσα του: το παιδί δεν το γεννά η μαία αλλά η μητέρα του. Αντίθετα, πολλοί σοφιστές άσκησαν επαγγελματικά τη διδασκαλία, μεταδίδοντας στους μαθητές τους γνώσεις ρητορικής, πολιτικής και άλλες. Αντίστοιχες προς τους υψηλούς στόχους των πλουσίων και φιλόδοξων μαθητών τους ήταν και οι αμοιβές τους.
4. «σημαίνει ταύτην τὴν ἐνοῦσαν ἐκάστου δύναμιν ἐν τῇ ψυχῇ»: για τον Πλάτωνα η ανθρώπινη γνώση βασίζεται κατ’ αρχάς στην *ανάμνηση των Ιδεών* που έχει αντικρίσει η αθάνατη ψυχή προτού ενσαρκωθεί στο σώμα. Μέσω της παιδείας και με την κατάλληλη νοητική άσκηση (κυρίως μέσα από τη μελέτη των μαθηματικών), η ψυχή μπορεί να γνωρίσει τη βαθύτερη πνευματική πραγματικότητα των Ιδεών, οι οποίες υπάρχουν αιώνια, ενώ ο υλικός κόσμος αποτελεί ατελή αντανάκλασή τους. Το ρήμα *σημαίνει* επιλέγεται και χρησιμοποιείται εδώ με φιλοσοφικά αυστηρό τρόπο. Ο πλατωνικός λόγος θα αντέφασκε, αν και αυτός μας έδινε εδώ έτοιμες γνώσεις για το πώς (πρέπει να) λειτουργεί η παιδεία. Με το ρήμα *σημαίνω* δηλώνεται εκείνη η γνωστική διαδικασία που προϋποθέτει να μετάσχει το ίδιο το υποκείμενο της γνώσης (ο αναγνώστης, ο μαθητής) σε μια *μνητική, βιωματική διαδικασία* που θα τον οδηγήσει να ανακαλύψει τα ουσιαστικά *σημαινόμενα*. Θυμίζουμε και τη ρήση του Ηρακλείτου για τον θεό του δελφικού μαντείου: «οὐδέ λέγει, οὐδέ κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει».
5. «ἔως ἂν εἰς τὸ ὄν καὶ τοῦ ὄντος τὸ φανότατον δυνατὴ γένηται ἀνασχέσθαι θεωμένη », « τοῦτο δ’ εἶναι φαμεν τὰγαθόν»: ο Πλάτωνας θεωρεί ότι υπάρχουν δύο κόσμοι, ο *αισθητός* κόσμος της εμπειρίας μας και ο *κόσμος των Ιδεών*, που είναι νοητός και υπεραισθητός (*δυσίμοσ*). Οι *Ιδέες* είναι πράγματα υπαρκτά, ανεξάρτητα από τον αισθητό κόσμο, αιώνια και αμετάβλητα, που μπορούμε να τα προσεγγίσουμε και να τα γνωρίσουμε μόνο με τον νου και όχι με τις αισθήσεις. Τα χαρακτηριστικά της *Ιδέας* είναι λοιπόν ακριβώς αντίθετα από εκείνα του αισθητού πράγματος. Το τελευταίο είναι μεταβλητό, η *Ιδέα* όμως είναι *αμετακίνητη* και ξεφεύγει από την αποσύνθεση που συνεπιφέρει το *γίγνεσθαι*: το αισθητό πράγμα είναι συγκεχυμένο, ενώ η *Ιδέα* είναι διακεκριμένη και ταυτόχρονα μπορούμε να της δώσουμε έναν *αυστηρό ορισμό*: το αισθητό πράγμα είναι θαμπό, η *Ιδέα* είναι *διάφανη*: το αισθητό πράγμα διαφοροποιείται σε πολλαπλά περιεχόμενα, η *Ιδέα* έχει *μορφική καθαρότητα*: το πράγμα που γίνεται αντιληπτό εξαρτάται από την κατάσταση του παρατηρούντος, η *Ιδέα* είναι *καθ’ εαυτή*: το αισθητό πράγμα αντιτάσσει στη γνώση τις ασάφειές του, ενώ η *Ιδέα* προσφέρει στο ελευθερωμένο Πνεύμα την *πλήρη διαφάνεια* του νοητού της χαρακτήρα: το αισθητό πράγμα είναι χάος, η *Ιδέα* είναι *διάταξη*: οι σχέσεις ανάμεσα στα πράγματα είναι σκοτεινές και αβέβαιες, ενώ οι *Ιδέες* σχηματίζουν ένα σύστημα, το οποίο ανακαλύπτει η *διαλεκτική* και το αντανάκλα η *φιλοσοφική γνώση*. Η αρχή αυτού του συστήματος, μας λέει ο Πλάτων, είναι το *Αγαθό*: είναι ο παράγοντας που εξασφαλίζει την *ενότητα* ετούτης της διατεταγμένης ποικιλίας. Στο τέλος του έκτου βιβλίου της *Πολιτείας*, το *Αγαθό* συγκρίνεται με τον ήλιο: όπως εδώ κάτω ο ήλιος φωτίζει και ζωογονεί τα φυσικά όντα, έτσι και στο νοητό σύμπαν το *Αγαθό* οργανώνει και βοηθά να γνωρίσουμε τις *Ιδέες*<sup>2</sup>.
6. «Τούτου τοίνυν, ἦν δ’ ἐγώ, αὐτοῦ τέχνη ἂν εἴη, τῆς περιαγωγῆς, τίνα τρόπον ὡς ῥᾶστά τε καὶ ἀνυσιμώτατα μεταστραφήσεται»: η αξία της παιδείας έγκειται ακριβώς σ’ αυτήν την ιδιότητά της: είναι η «τέχνη» που θα βοηθήσει την ψυχή να μεταστραφεί («*περιακτέον εἶναι*», «*περιαγωγῆς*») με τον πιο

<sup>2</sup> Φ. Σατελέ, *Η φιλοσοφία*, τόμος Α, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, Αθήνα, εκδ. Γνώση, 1989, σελ. 70

αποτελεσματικό τρόπο («ὡς ῥᾶστα τε καὶ ἀνυσιμώτατα») ἀπὸ τον ἀπατηλὸ κόσμον τῶν αἰσθήσεων στὸν κόσμον τῆς νόησης καὶ τῶν Ἰδεῶν· ἔτσι, ἡ ἐνυπάρχουσα στὴν ψυχὴ φρόνηση θὰ ἀποβεῖ χρήσιμη κι ωφέλιμη· ἀν ὅμως, λόγω τῆς ἀπαιδευσίας, ἡ ψυχὴ μείνει προσκολλημένη καὶ στραμμένη στὸν αἰσθητὸ κόσμον, τότε καὶ ἡ φρόνηση θὰ καταντήσῃ ἀχρηστὴ καὶ βλαπτικὴ («ὕπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρησιμὸν τε καὶ ὠφέλιμον καὶ ἀχρηστον αὐτὴ καὶ βλαβερὸν γίγνεται»)

**7. «Αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλοῦμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος – τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσι καὶ ἀσκήσεσιν – ἢ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὕσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν»:** σε ἀντίθεση με τὶς ἄλλες ἀνθρώπινες ἀρετὲς, που κατὰ κάποιον τρόπο ὁ Σωκράτης τὶς θεωρεῖ ἐπικτήτες («ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσι καὶ ἀσκήσεσιν»), ἡ ἀρετὴ τῆς φρόνησης φαίνεται πως συνάπτεται με τὸ «θειότερον», τὸ θεϊκότερο δηλαδή, τμήμα τοῦ ἀνθρώπου, που δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀθάνατη ψυχὴ του. Ἐτσι γίνεται φανερὴ ἡ προτεραιότητα που δίνει ὁ Σωκράτης (καὶ ὁ Πλάτωνας) στὴν ἀνθρώπινη νόηση καὶ τὴ φρόνηση (νοησιαρχία).

**8. Γενικὸ ἐρμηνευτικὸ σχόλιο 1: ἡ ἀντίθεση φῶς – σκοτάδι, ἡ ὄραση τῶν ματιῶν καὶ τῆς ψυχῆς – νοῦ καὶ ὁ ἀπελευθερωτικὸς ρόλος τῆς παιδείας:** εἶναι δεδομένο ὅτι τὸ σπήλαιον συμβολίζει τὸν ορατὸ – αἰσθητὸ κόσμον· με τὴ σειρά του αὐτὸς (ὁ κόσμος ἔξω ἀπὸ τὸ σπήλαιον) συμβολίζει τὸν κόσμον τῆς νόησης· με τὴν ἴδια λογικὴ, ἡ ἀντίθεση φῶς – σκοτάδι υποδηλώνει ἐπίσης μιὰ διπλὴ (διαδοχικὴ) συμβολικὴ ἀντιστοιχία: **α.** φῶς πυρὸς – ἥλιος καὶ **β.** ἥλιος – Ἀγαθόν. Ἐάν τὸ φῶς τῆς φωτιᾶς μέσα στὸ σπήλαιον ἐπιτρέπει μιὰ ψευδαισθητικὴ ὄραση, κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καὶ στὸν κόσμον μας: ἐγγυάται μὲν ὁ ἥλιος καὶ τὸ φῶς τὴ δυνατότητα τῆς ὄρασης, αὐτὴ ὅμως ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Τὴν ἀλήθεια ἐγγυάται πραγματικὰ μόνον ἡ γνώση τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τῶν Ἰδεῶν. Εἶναι σημαντικό νὰ ἀπομακρυνθούμε καταρχὴν ἀπὸ τὴ σύγχρονη καθημερινὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ὄραση: τὴν κατανοοῦμε ὡς μιὰ ἀνθρώπινη αἰσθητικὴ ικανότητα που περιλαμβάνει μόνον δύο ὅρους: τὸ υποκείμενο που βλέπει καὶ τὸ ορατὸ ἀντικείμενο. Γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, ὅμως, εἶναι ἀπαραίτητος καὶ δραστηρικὸς ἕνας τρίτος, ἐνδιάμεσος, παράγοντας τῆς ὄρασης: τὸ φῶς. Χωρὶς τὸ φῶς δὲν ὑπάρχει ὄρα, δὲν γεφυρώνεται τὸ υποκείμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο. Τὸ ἴδιο τὸ μάτι ἔχει μιὰ ἠλιακὴ φύση, ἐκπέμπει φῶς, καὶ τὸ φῶς αὐτὸ, ἐνσωματωμένο στὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἐπιτρέπει τὴν ὄραση. Ὁ πρῶτος, λοιπόν, ἀπελευθερωτικὸς ὅρος γιὰ τοὺς δεσμώτες εἶναι νὰ συνειδητοποιήσουν τὸν ρόλο τοῦ ἠλιακοῦ φωτός στὸν ορατὸ καθημερινὸ μας κόσμον. Ἐτσι, θὰ μπορέσουν νὰ συνειδητοποιήσουν, σε δεῦτερη φάση, καὶ τὸν ρόλο τοῦ Ἀγαθοῦ στὸν κόσμον τῆς νόησης: εἴναι οἱ Ἰδέες ἐπιτρέπουν μιὰ ἀληθινὴ θέαση τοῦ κόσμου, αὐτὸ γίνεται γιὰτί ὑπάρχει τὸ Ἀγαθόν, που προσανατολίζει τὴν ἀνθρώπινη πορεία μέσα στὸν κόσμον τῆς νόησης σε ἕνα ἄξιο τελικὸ στόχο. Με τὸν μῦθον τοῦ σπηλαίου παρουσιάζεται, ἔτσι, μιὰ δυναμικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν ἰσχυρὴ ικανότητα που ἔχει ἡ φιλοσοφία νὰ διαφωτίζει καὶ νὰ ἐλευθερώνει. Ἡ γνώση τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας, ἡ χρῆση τῆς λογικῆς γιὰ τὴ ρύθμιση καὶ καθοδήγηση τῆς ζωῆς σε ἀτομικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο, ἀπεικονίζονται στὸ σπήλαιον ὡς κάτι βαθύτατον ἀπελευθερωτικόν. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἐξωτερικὴ καὶ ἐπιφανειακὴ ἀποδέσμευση, ἀλλὰ γιὰ οὐσιαστικὴ, υπαρξιακὴ μεταστροφή, μιὰ ἀλλαγὴ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ τῆς σχέσης του με τὸν κόσμον. Ὁ ἄνθρωπος που ἀρχίζει νὰ στοχάζεται παρουσιάζεται ὡς κάποιος που σπᾶει τὰ δεσμὰ τῆς συμμόρφωσης στὴν συνηθισμένη ἐμπειρία καὶ στὴν παραδεδεγμένη γνώμη, ἐνῶ ἡ πρόοδος τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὶς πλανερῆς ἀντιλήψεις ἀπεικονίζεται ὡς ταξίδι ἀπὸ τὸ σκοτάδι πρὸς τὸ φῶς.

**9. Γενικὸ ἐρμηνευτικὸ σχόλιο 2: ὁ υπαρξιακὸς χαρακτήρας τῆς γνώσης, ὁ ολιστικὸς τῆς χαρακτήρας, ἡ περιαγωγή ὡς ολική, βιωματικὴ θέαση – θεώρηση, μεταστροφή τῆς ψυχῆς:** εἶναι γνωστὴ ἡ πλατωνικὴ διχοτόμηση τοῦ κόσμου: ἀπὸ τὴ μίαν ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ὁ κόσμος ὅπως τὸν προσλαμβάνουν οἱ αἰσθήσεις μας. ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ νοητὸς κόσμος, ὁ κόσμος ὅπως τὸν προσλαμβάνει ὁ νοῦς μας. «Αὐτὴ ἡ διάκριση σημαίνει ἀμέσως τὴ διαστολὴ δύο τρόπων υπάρξεως, δύο διαφορετικῶν κόσμων. Γιὰτί δὲν εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος που ἀντικατοπτρίζει αὐτὴ τὴν ἀντιδιαστολὴ, ἀλλὰ κάθε υπαρκτό. Κάθε ἀντικείμενο τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας μετέχει ταυτόχρονα στὸν κόσμον τῶν αἰσθητῶν καὶ στὸν κόσμον τῶν νοητῶν. Ποία εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα στους δύο αὐτοὺς ξεχωριστοὺς κόσμους; Ὁ ἕνας εἶναι ὁ κόσμος τῶν λογικῶν μορφῶν, τῶν αἰώνιων πρωτοτύπων κάθε αἰσθητοῦ φαινομένου, ὁ κόσμος τῶν ἀφθαρτῶν καὶ ἀναλλοιώτων νοητῶν πραγματικότητων καὶ ἐπομένως τῶν ὄντως υπαρκτῶν. Ὁ ἄλλος εἶναι ὁ κόσμος τῶν παροδικῶν καὶ καταδικασμένων στὸν ἀφανισμό αἰσθητῶν πραγματικότητων, εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῶν αἰώνιων λογικῶν πρωτοτύπων στὴν ἐφήμερη καὶ φθαρτὴ ὕλη». Γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπεγκλωβιστεῖ ἀπὸ τὴν πρόσδεση στὸν παραπλανητικὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων καὶ νὰ ἀναχθεῖ, ἀπελευθερωμένος πια, σε μιὰ νοητικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου, εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ ψυχικὴ μεταβολή: ἡ περιαγωγή τῆς ψυχῆς. Ἡ λέξη δηλώνει καταρχὰς τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ μίαν, δεδομένη καὶ υποχρεωτικὴ οπτικὴ γωνία· ἔτσι, ἡ περιαγωγή εἶναι ἀρχικὰ (ἀλλὰ ὄχι πρωταρχικὰ) μιὰ σφαιρικὴ διεύρυνση τῆς οπτικῆς γωνίας, μιὰ περιστροφή. Δὲν ἀρκεῖ, ὅμως, αὐτὴ γιὰ νὰ ἀπεγκλωβιστεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὰ αἰσθητηριακὴ πρόσληψη τοῦ κόσμου. Χρειάζεται ἡ φιλοσοφικὴ παιδεία που θὰ κάνει τὴν περιαγωγή ολική

μεταστροφή της ύπαρξης, ώστε ο άνθρωπος να μπορεί να βλέπει, πάνω και πέρα από τα επιμέρους αντικείμενα, την ουσία του καθενός και να νοεί την *Ιδέα* τους.

**10. Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο 3: ηθικές αρετές και φρόνηση, η σωκρατική ταύτιση αρετής και γνώσης:** για τον Σωκράτη η ηθική στάση ζωής αλλά και όλες οι αρετές ως συμπαγές σύνολο (= δικαιοσύνη), είναι αποτέλεσμα γνώσης. Ο άνθρωπος γνωρίζει το καλό, και αυτόματα το θέτει γνώμονα στη ζωή του, και το πράττει. Φυσικά δεν πρόκειται για κάποια εξωτερική, επιφανειακή γνώση του τι είναι καλό, μια πληροφοριακού τύπου εκμάθηση των ηθικών αξιών. Είναι μια βιωμένη γνώση, θέαση του *Αγαθού*, η οποία, εσωτερικευμένη πια, αποβαίνει αυτόματα πράξη. «Οὐδείς ἐκὼν κακός», διακήρυξε ο Σωκράτης· δεν μπορεί κανείς να είναι συνειδητά, ἐν πλήρει γνώσει, κακός. Κακός είναι μόνο ο βυθισμένος στην άγνοια.

## **Z. ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ**

**1. Η διαλογική μορφή των φιλοσοφικών έργων του Πλάτωνα:** όλα τα έργα του Πλάτωνα, εκτός από την *Απολογία του Σωκράτη* και τις *Επιστολές*, είναι γραμμένα σε διαλογική μορφή. Βασικός συζητητής είναι κατά κανόνα ο μεγάλος δάσκαλος, ο Σωκράτης, ενώ το κάθε έργο έχει ως τίτλο το όνομα του βασικού φιλοσοφικού «αντίπαλου» του Σωκράτη στη συζήτηση που διαμειβεται. Στο περιθώριο του κάθε διαλόγου, συμμετέχουν και άλλα πρόσωπα, μαθητές του Σωκράτη και διανοούμενοι ή γνωστοί Αθηναίοι της εποχής. Είναι πολύ πιθανόν η νεανική ενασχόληση του Πλάτωνα με την τραγωδία να εξηγεί σε μεγάλο βαθμό και τη λογοτεχνική μορφή την οποία επέλεξε για να διατυπώσει τις φιλοσοφικές θέσεις του. Στην 7η Επιστολή του, που αποτελεί τρόπον τινά μια αυτοβιογραφία, ο φιλόσοφος εξηγεί γιατί επέλεξε τη μορφή του διαλόγου για τα έργα του. Όπως λέει λοιπόν ο ίδιος, τη σοφία μπορεί να την αναζητήσει κανείς μόνον μέσα από την προφορική συζήτηση και τη ζωντανή σχέση, τη φιλία, μεταξύ των συνδιαλεγόμενων. Αντίθετα, τα γραπτά κείμενα, όπου, σαν σε μονόλογο, ο συγγραφέας εκθέτει τις θέσεις του σε έναν αναγνώστη ανάκατο να αντιδράσει, να ρωτήσει, να ελέγξει, έχουν μηδαμινή αξία. Στον *Φαίδρο* άλλωστε (275c - d) ο Πλάτωνας κάνει μια μοναδική επίθεση στον γραπτό λόγο, ισχυριζόμενος ότι η γραφή έχει εντελώς περιορισμένη αξία και μόνον η προφορική μετάδοση της σοφίας μπορεί πραγματικά να γονιμοποιήσει την ψυχή του μαθητή. Παρ' όλο λοιπόν που ο Πλάτωνας κατέφυγε τελικά στον γραπτό λόγο για να αποτυπώσει τις φιλοσοφικές θέσεις του, προτίμησε τη μορφή του διαλόγου, που του επέτρεπε να διατηρήσει τη διανοητική ευελιξία και την κριτική αμεσότητα της προφορικής συζήτησης. Η πλατωνική διαλεκτική, η μέθοδος αυτή της αναζήτησης της φιλοσοφικής αλήθειας μέσα από τη ζωντανή αντιπαράθεση και τον άμεσο έλεγχο κάθε άποψης που διατυπώνεται, βρήκε στη διαλογική μορφή των έργων του την ιδανική λογοτεχνική της έκφραση.

**2. «... φασὶ δέ που οὐκ ἐνούσης ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμης σφεῖς ἐντιθέναι, οἷον τυφλοῖς ὀφθαλμοῖς ὄψιν ἐντιθέντες», «... οἷον εἰ ὄμμα μὴ δυνατὸν ἦν ἄλλως ἢ σὺν ὄλῳ τῷ σώματι στρέφειν πρὸς τὸ φανὸν ἐκ τοῦ σκοτώδους, οὕτω σὺν ὄλῃ τῇ ψυχῇ ἐκ τοῦ γιγνομένου περιαικτέον εἶναι»:** χαρακτηριστικό της προσπάθειας του Σωκράτη να εξηγήσει στους συνομιλητές του δυσνόητες έννοιες, είναι η συχνή χρήση *παρομοιώσεων* – *αναλογιών* (άλλοτε σύντομων, άλλοτε πιο εκτεταμένων), που καθιστούν εναργέστερο και δραστικότερο το λόγο του.

## Γ10 Διδακτική Ενότητα

### Η αλληγορία του σπηλαίου: οι φιλόσοφοι ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία, 519b – 520a

#### Α. ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ Γ9 ΚΑΙ Γ10

Χρέος του απελευθερωμένου δεσμώτη είναι να ξανακατέβει στο σπήλαιο και να οδηγήσει και τους άλλους δεσμώτες στον αληθινό κόσμο. Αυτοί πιθανόν να αντιδράσουν και είναι ικανοί ακόμα και να τον εξοντώσουν. Όμως, οι προσπάθειες δεν πρέπει να σταματήσουν (σ' αυτό το σημείο έχουμε υπαινιγμό στη θανάτωση του Σωκράτη). Το πρόβλημα είναι ότι όσοι ανεβαίνουν στον κόσμο των ιδεών θέλουν να παραμείνουν εκεί και δείχνουν απροθυμία να ασχοληθούν με τους άλλους ανθρώπους και με τη διακυβέρνηση της πόλης, παρόλο που είναι οι μόνοι κατάλληλοι. Έτσι, ο Πλάτων θίγει το πολύ ενδιαφέρον θέμα της διακυβέρνησης της πολιτείας: ποιος δηλαδή είναι ο κατάλληλος ηγέτης. Έχει προηγηθεί ο προβληματισμός του σχετικά με την αδυναμία λειτουργίας της δημοκρατίας, τους δημαγωγούς, οι οποίοι κολάκευαν και εξαπατούσαν τον λαό, την ανάθεση αξιωμάτων με κλήρωση σε πρόσωπα ανάξια. Ποιος, λοιπόν, θα αναλάβει να βγάλει την πολιτεία από αυτή την κατάσταση;

Ο Σωκράτης (και ο Πλάτωνας, φυσικά) υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος της αληθινής γνώσης (δηλαδή, ο φιλόσοφος) οφείλει να επιστρέψει πάλι στη σπηλιά για να συμβάλει στη μεταβολή της πολιτείας προς το αγαθό. Αφού επεσήμανε την αναγκαιότητα της παιδείας και προσδιόρισε το περιεχόμενό της ως «ὀρθῆς περιαγωγῆς τῆς ψυχῆς», θεώρησε ότι η ολοκλήρωση της γνωστικής πορείας του φωτισμένου ανθρώπου είναι να συνδυάσει τον θεωρητικό βίο με τον βίο της πράξης. Με άλλα λόγια, οι φιλόσοφοι οφείλουν να συνθέτουν τη θεωρία και τις φιλοσοφικές τους αναζητήσεις με την πράξη και την πολιτική δράση. Έτσι, ο Σωκράτης εξετάζει την αντίρρηση του Γλαύκωνα για το κατά πόσο είναι δίκαιο να αναγκάσουμε τους φιλοσόφους να ασκήσουν την εξουσία στην πόλη, εφόσον δεν το θέλουν, για να καταλήξει στον ηθικό εξαναγκασμό των πνευματικών ανθρώπων να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο σύνολο.

#### Β. ΛΕΞΙΟΛΟΓΙΟ

- **ἐκ τῶν προειρημένων** = από όσα έχουν ειπωθεί προηγουμένως, από τα προηγούμενα.
- **ἂν ἐπιτροπεῦσαι** = θα μπορούσαν να διοικήσουν (δυναμική ευκτική = θα μπορούσα να).
- **τούς μὲν ὅτι ... τούς δὲ ὅτι** = οι πρώτοι επειδή ... οι δεύτεροι επειδή (ο σύνδεσμος «ὅτι» εισάγει εδώ δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση αντικειμενικής αιτιολογίας).
- **ἅπαντα** = όλα ανεξαιρέτως
- **ἃ ἂν πράττωσιν** = όσα τυχόν πράττουν (το «ἂν» είναι αοριστολογικό και μεταφράζεται με το τυχόν).
- **οὐ πράξουσιν** = δεν θα αναμειχθούν στην πρακτική ζωή.

#### Γ. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **προειρημένων < προδ + λέγομαι**: αναλογία, αναλογικός, απολογητικός, απολογία, απόρρητος, διάλεκτος, διάλεξη, διαλογικός, διάλογος, δυσλεκτικός, δυσλεξία, ἔλλογος, επικός, επίλογος, επίρρημα, ἔπος, ιδιόλεκτος, κυριολεκτικός, κυριολεξία, λεκτικός, λέξη, λεξικό, λεξικογράφος, λεξιλόγιο, λεξιπενία, λογική, λογικός, λογοπαίγνιο, λόγος, μονολεκτικός, μονόλογος, ομολογία, παράλογος, παρρησία, πρόλογος, ρήμα, ρήση, ρητό (το), ρήτορας, ρητορικός, ρητός, ρήτρα, συνδιάλεξη, υπόλογος.
- **ἀπαιδεύτους < α- στερητικό + παιδεύω < παις**: διαπαιδαγώγηση, εκπαίδευση, εκπαιδευτικός, παιδαγωγικός, παιδεία, παιδευτικός, παιδί, παιδονόμος, παλιμπαιδισμός, παραπαιδεία.
- **ἐπιτροπεῦσαι < ἐπίτροπος < ἐπιτροπέω + κατάληξη -εύω**: επιτροπεία, επιτρόπευση, επιτροπή, επιτροπικός, επίτροπος.
- **διατρίβειν < διατρίβω**: ἀτριφτος, διατριβή, εντριβή, προστριβή, συντριβή, συντριπτικός, τριβή, τριμμένος, τρίψιμο.
- **ἔχουσιν < ἔχω**: ενοχή, ενοχικός, ἔνοχος, ἔξη, ἐξῆς, κατεχόμενα, παροχή, πάροχος, προσχηματικός, σχέδιο, σχεδόν, σχέση, σχετικός, σχετικότητα, σχήμα, σχολαστικός, σχολείο, σχολή.
- **στοχαζόμενου < στοχάζομαι**: αστόχαστος, ἄστοχος, εὔστοχος, στοχασία, στοχασμός, στοχαστής, στόχαστρο, στόχος.
- **πράττειν < πράττω**: ἀπράγμων, ἀπραγος, πράγμα, πραγματογνώμονας, πρακτικό, πράκτορας, πράξη, σύμπραξη.
- **ἡγούμενοι < ἡγοῦμαι**: Αἰησίλαος, αφήγηση, εισηγητής, ηγεμόνας, ηγεσία, ηγέτης, ηγετικός, ηγήτορας, ηγούμενος, καθηγητής.

- **ζῶντες < ζήω -ῶ:** ζωγράφος, ζώδιο, ζωή, ζωηρός, ζωικός, ζωντάνια, ζωντανός, ζώο, ζωογόνος, ζωοθυσία, ζωολογία, ζωομορφισμός, ζωόμορφος, ζωοπάζαρο, ζωοποιός, ζωοτροφή, ζωτικός, ζωγράφος, ζωώδης.
- **ἀπωκίσθαι:** αποίκιση, ενοίκιο, ένοικος, κατοίκηση, μετοίκηση, οίκηση, οικισμός, οικιστής, οίκος.
- **ἀναγκάσαι < ἀναγκάζω:** αναγκαίος, αναγκαιότητα, αναγκαστικός, ανάγκη, εξαναγκασμός.
- **ίκανως, ἀφικέσθαι < ἰκνέομαι –οῦμαι:** ανέφικτος, ανίχνευση, ἀφιξη, εξιχνίαση, εφικτός, ικανοποίηση, ικανοποιητικός, ικανός, ικανότητα, ικεσία, ικετευτικός, κέτης, ιχνηλάτης, ίχνος, προίκα, προικίο, προικοθήρας, προικοσύμφωνο, προικώος, προίκα.
- **ἰδεῖν < εἶδον του ρ. «ὄρῶ»:** ἀνύποπτος, ἀόρατος, διορατικός, εἶδος, εἰδύλλιο, εἶδωλο, ἐπόπτης, ιδέα, ιδεοληπτικός, ιδεοληψία, κάτοπτρο, ὄμμα, οπή, οπτικός, ὄραμα, ορατός, οφθαλμός, ὄψη.
- **σκοπὸν < σκοπέω -ῶ:** ακτινοσκόπηση, ανασκόπηση, ἀπερίσκεπτος, ἀσκοπος, αυτοσκοπός, βιντεοσκόπηση, βολιδοσκόπηση, βυθοσκόπηση, δημοσκόπηση, διάσκεψη, επίσκεψη, επισκέψιμος, επισκόπηση, ἐπίσκοπος, καιροσκόπος, κατασκοπία, κατάσκοπος, κερδοσκοπία, κερδοσκόπος, μικροσκόπιο, οἰωνοσκόπος, περίσκεψη, περισκόπιο, προεπισκόπηση, πρόσκοπος, σκεπτικισμός, σκεπτικός, σκέψη.
- **ἰδία:** ιδιόλεκτος, ιδιόμορφος, ιδιόρρυθμος, ιδιοσυγκρασία, ιδιοτέλεια, ιδιοτελής, ιδιότροπος, ιδιοχρησία, ιδίωμα, ιδιωματικός, ιδιώτης, ιδιωτικός.
- **ἀναβῆναι, ἀνάβασιν, ἀναβάντες, καταβαίνειν < βαίνω:** ἄβατος, ακροβάτης, ἀνάβαση, αναβάτης, βάδην, βαθμός, βάθρο, βακτηρία, βάση, βασικός, βάσιμος, βατήρας, βατός, βήμα, βηματοδότης, βωμός, διάβαση.
- **ἐπιτρέπεται < ἐπὶ + τρέπω:** ἀδιάντροπος, ανατρεπτικός, ανατρέψιμος, ανατροπέας, ανατροπή, ανεπίτρεπτος, εκτροπή, επιτρεπτός, επιτροπή, ἐπίτροπος, ευτράπελος, κακότεροπος, μετατρέψιμος, μετατροπή, ντροπή, ξενότεροπος, παρεκτροπή, τρόπαιο, τροπαιούχος, τροπή, τροπικός, τρόπος.
- **καταμένειν < καταμένω < κατὰ + μένω:** διαμονητήριο, κατάμονος, μονή, μόνιμος, μόνος, παραμονή.
- **ἐθέλειν < ἐθέλω:** ἄθελα, εθελοντής, εθελοντικός, εθελούσιος, θέλημα, θεληματικός, θέληση, καλοθελητής.
- **ἔφη < φημί:** ἀπόφαση, ἀφατος, διαφήμιση, διαφημιστικός, δυσφήμιση, δυσφημιστικός, ἔμφαση, εμφατικός, επίφαση, κατάφαση, καταφατικός, πρόσφατος, πρόφαση, προφήτης, φήμη, φημολογία.
- **ἀδικήσομεν < ἀδικῶ:** ἀδικαιολόγητος, ἀδικαίωτος, ἀδικημα, ἀδικητής, ἀδικία, ἀδικοπραγία, ἀδικος, ἀδικως, ἀντιδικία, ἀντίδικος, δικαιοσύνη, εκδικητής.
- **ποιήσομεν < ποιῶ:** ἀποίητος, ἀχειροποίητος, ἠχοποίητος, θεοποίητος, ποίημα, ποίηση, ποιητής, προσποιητός.
- **ζῆν < ζήω – ζῶ:** ζήση, ζωή, ζωηρός, ζωικός, ζωντάνια, ζωντανός, ζώο, ζωογόνος, ζωοδόχος, ζωοκτόνος, ζωόμορφος, ζωόφιλος, ζώπυρο, ζωτικός, ζωφόρος.
- **ἐπελάθου, ἐπελαθόμην < ἐπὶ + λανθάνομαι:** ἀλάθητος, ἀλήθεια, ἀληστος, ἀναληθής, ἐπιλήσμων, λάθος, λάθρα, λαθραίος, λαθρεμπόριο, λαθρεπιβάτης, λαθροκυνηγός, λήθαργος, λήθη, λησμονία, λησμοσύνη.
- **νόμω < νέμω:** ἀνομος, αστυνόμος, δασονόμος, διανομή, εξοικονόμηση, ευνομία, κατανομή, νομή, νομικός, νόμιμος, νομιμότητα, νόμισμα, νομοθέτης, νομός, νόμος, νομοσχέδιο, νομοταγής, νομοτέλεια, οικονομία, παιδονόμος, παρανομία, παράνομος, στρατονόμος, ταξινόμηση, υγειονομία.
- **μέλει:** ἀμέλεια, ἀμελής, επιμελής, επιμελητήριο, μελέτη, μελέτημα, μελετηρός, μελετητής, μέλημα, μεταμέλεια.
- **ἐγγενέσθαι < ἐν + γίγνομαι (θ. γεν- > γον-, γα- με ποιοτική μεταβολή > γενε- με πρόσφυμα ε > γενη- με έκταση ο ενεστώτας προέκυψε από ενεστωτικό αναδιπλασιασμό γι- + γεν > με συγκοπή > γι-γν-ομαι):** γεγονός, γενεά, γενέθλιος, γένεση, γενέτειρα, γενετήσιος, γενετικός, γενιά, γενικός, γέννηση, γηγενής, γονέας, γονή, γονίδιο, γονικός, γονιμοποίηση, γόνιμος, γονιμότητα, γόνος, γονότυπος, γυνή, εγγενής, εγγονός, νεογνό, γνήσιος, συγγενής, υπογονιμότητα.
- **πράξει < πράττω:** ἀπρακτος, εμπράγματος, πολυπράγμων, πράγμα, πραγματικός, πραγματογνώμονας, πραγματογνωμοσύνη, πραγματογνωσία, πρακτικό, πράξη, πραξικόπημα.
- **μηχανᾶται < μηχανῶμαι:** ἀμήχανος, βιομηχανία, βιομηχανικός, βιομήχανος, μηχανή, μηχανήμα, μηχανικά, μηχανικός.
- **συναρμόττων < συναρμόττω < συν + ἄρμόττω:** αρμολογία, αρμονία, αρμονικός, αρμός, δυσαρμονία, συναρμογή, φουσαρμόνικα.
- **πειθοῖ < πειθω:** πειθαναγκασμός, πειθαρχία, πειθήνιος, πεισιθάνατος, πείσμα, πεισματάρης, πειστήριο, πειστικός, πιθανός, πιθανότητα, πίστη, πιστός.
- **μεταδιδόναι < μετὰ + δίδωμι:** ἀιμοδότης, ἀνέκδοτος, ἀνένδοτος, ἀποδοτικός, δόση, δοσίλογος, δόσιμο, δοσολογία, δότης, δωρεά, δώρο, δωροδοκία, δωροθέτης, ἐκδοση, εκδότης, εκδοτικός, ενδοτικός, ηλεκτροδότηση, καταδότης, λογοδοσία, μετάδοση, μεταδοτικός, μισθοδοσία, παράδοση, παραδοτέος, πληροφοριοδότης, προδότης, σηματοδότης, φωτοδότης.
- **ἀφιη < ἀπὸ + ἵημι:** ἀνεση, ἀνετος, ἀφεση, αφετηρία, δίεση, ἐγκάθετος, ἐνεση, ἐνέσιμος, ἐνετός, ἐφεση, ἐφετείο, ἐφέτης, καθετήρας, κάθετος, καθέτως, σύνεση, συνετός, χειραφετημένος, χειραφέτηση.
- **βούλεται < βούλομαι:** ἀβουλησία, ἀβούλητος, ἀβουλος, βουλή, βούλημα, βούληση, βουλησιαρχία.

- **καταχρήται < καταχρῶμαι < κατά + χρῶμαι:** άχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος, καταχραστής, κατάχρηση, καταχρηστικός, χρεία, χρέος, χρήμα, χρηματιστήριο, χρήση, χρήσιμος, χρηστικός, χρηστός, χρηστότητα.
- **σκέψαι < σκοπῶ / σκοποῦμαι:** ανασκόπηση, άσκοπος, επισκεπτήριο, επίσκεψη, επισκοπή, επισκόπηση, επίσκοπος, σκεπτικός, σκέψη, σκοπία, σκόπιμος, σκοπός.
- **εἶπον:** άλογος, αναντίλεκτα, αντίρρηση, απόρρητος, άρρητος, ειρήνη, έπος, επύλλιο, καλλιέπεια, λέξη, λέξημα, λεξικό, λογάριθμος, λογάς, λογικός, λόγος, λογύδριο, ρήμα, ρήση, ρητό, ρήτορας, ρήτρα.
- **προσαναγκάζοντες < προσαναγκάζω < πρὸς + άναγκάζω:** αναγκαίο, αναγκαιότητα, αναγκαστικά, αναγκαστικός, ανάγκη, εξαναγκασμός.
- **ἐπιμελίσθαι < ἐπιμελοῦμαι < ἐπιμελής < ἐπί + μέλομαι:** επιμέλεια, επιμελημένος, επιμελής, επιμελητεία, επιμελητηριακός, επιμελητήριο, επιμελητής, επιμελήτρια, επιμελώς.
- **φυλάττειν < φυλάττω:** αποφυλάκιση, αφύλακτος, προφυλακτήρας, προφυλακτικός, προφύλαξη, φύλαγμα, φυλαγμένος, φύλακας, φυλακή, φυλακισμένος, φυλακτό.

#### Δ. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Σωκράτης διακρίνει δύο κατηγορίες ανθρώπων, τους απάιδευτους και τους πεπαιδευμένους, τους οποίους θεωρεί ακατάλληλους να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Αιτιολογεί τη θέση του λέγοντας ότι οι απάιδευτοι από τη μια είναι ακατάλληλοι, γιατί δεν γνωρίζουν την αλήθεια και γιατί δεν έχουν ένα συγκεκριμένο στόχο στη ζωή τους. Οι πεπαιδευμένοι από την άλλη, μολονότι γνωρίζουν την αλήθεια, θεωρούνται ακατάλληλοι, γιατί δείχνουν απροθυμία να ασχοληθούν με τα κοινά και προτιμούν τις πνευματικές τους ενασχολήσεις. Επομένως, οι ιδρυτές της πολιτείας οφείλουν να καθοδηγήσουν τα εξαιρετικά πνεύματα προς το αγαθό και τη θέασή του και να μην τους επιτρέπουν να αδιαφορούν για τους υπόλοιπους δεσμώτες, που βρίσκονται ακόμα εγκλωβισμένοι μέσα στο σπήλαιο.

Ο Γλαύκων αντιτίθεται στην άποψη του Σωκράτη ότι πρέπει να εξαναγκαστούν οι φιλόσοφοι να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πολιτείας, ενώ δεν το θέλουν, γιατί θεωρεί ότι είναι άδικο γι' αυτούς να ζουν δυστυχισμένοι, ενώ μπορούν να ζουν ευτυχισμένοι, με βάση τις δικές τους επιλογές. Ο Σωκράτης, από την άλλη, έρχεται να απαντήσει στην ένσταση του Γλαύκωνα λέγοντας ότι στόχος του νόμου είναι η ευτυχία όλων των πολιτών και όχι μόνο μιας κοινωνικής ομάδας. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, ρόλος του νόμου είναι να συνενώνει αρμονικά τους πολίτες με την πειθώ και τη βία, να κάνει όλους τους πολίτες να συνεισφέρουν στο κοινό καλό και να διαμορφώνει πολίτες τέτοιους που θα εξασφαλίζουν τη συνοχή της πολιτείας. Επομένως, καταλήγει ο Σωκράτης, η λογική και ο δίκαιος καταμερισμός των εργασιών στη δίκαιη πολιτεία υπαγορεύουν στους φιλοσόφους το χρέος τους, και κατά συνέπεια δεν θα αδικηθούν οι φιλόσοφοι αν αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πολιτείας, αφού θα ενεργούν για το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου.

#### Ε. Η ΕΞΟΥΣΙΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΟΝ ΝΑ ΑΣΚΗΘΕΙ ΟΥΤΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΜΟΡΦΩΤΟΥΣ ΟΥΤΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΡΑΣΤΕΣ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΥ ΑΠΕΧΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

(«Τί δέ; ... Αληθῆ, ἔφη»)

1. «Τί δέ;»: σε προηγούμενες ενότητες ο Σωκράτης είχε αναφερθεί στη βλαβερή επίδραση των καταχρήσεων και των υλικών απολαύσεων, οι οποίες δεν επιτρέπουν στην ψυχή να λειτουργήσει με τον νου, αλλά την καθηλώνουν στις επιθυμίες, τα πάθη και τις αισθήσεις. Είχε μάλιστα τονίσει ότι, αν βρισκόταν κάποιος να συνετίσει τους ανθρώπους από την παιδική τους κιόλας ηλικία, αυτοί θα απελευθερώνονταν από τα πάθη τους και θα στρέφονταν στην αληθινή ουσία των πραγμάτων. Έτσι, η συζήτηση αυτή δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για να περάσει ομαλά στο χρέος των απελευθερωμένων ανθρώπων, δηλαδή των φιλοσόφων. Οφείλουν, λοιπόν, κι αυτοί αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση της πολιτείας να καθοδηγήσουν τους απλούς ανθρώπους, να τους βγάλουν από την άγνοια, να τους ελευθερώσουν από τα πάθη και τις αδυναμίες που τους κρατούν μακριά από το αγαθό.

2. Ο Σωκράτης διακρίνει δύο κατηγορίες ανθρώπων, ακατάλληλων να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πολιτείας, τους απάιδευτους και τους πεπαιδευμένους:

α. **μήτε τούς άπαιδευτους και άληθείας άπειρους ίκανώς άν ποτε πόλιν έπιτροπεύσαι,**

β. **μήτε τούς έν παιδεία έωμένους διατρίβειν διά τέλους,**

(αιτιολόγηση των δύο περιπτώσεων αντίστοιχα):

α. τούς μέν ότι σκοπόν έν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ένα, οὐ στοχαζόμενους δεῖ άπαντα πράττειν ά άν πράττωσιν ίδια τε και δημοσία,

β. τούς δε ότι έκόντες είναι οὐ πράξουσιν, ήγούμενοι έν μακάρων νήσοις ζώντες έτι άπωκίσθαι;

Ειδικότερα:



- α. Οι **απαιδευτοί** («*ἀπαιδευτούς*»), οι τυχαίοι και αφιλοσόφητοι πολιτικοί δεν μπορούν να κυβερνήσουν σωστά μια πολιτεία, διότι **τους λείπει η παιδεία** («*ἀληθείας ἀπείρους*»), δεν έχουν γνώσεις ούτε έχουν κατακτήσει την αρετή, μέσα απαραίτητα για να φτάσουν στη θέαση του αγαθού. Επιπλέον, **δεν έχουν έναν συγκεκριμένο στόχο στη ζωή τους**, έναν ανώτερο στόχο, που να κατευθύνει όλες τους τις ενέργειες («*τούς μὲν ὅτι ... καὶ δημοσίᾳ*») παρά μόνο το προσωπικό τους συμφέρον. Αντιθέτως ο εἶς σκοπὸς που έχουν οι φύλακες της πολιτείας είναι να υπηρετήσουν πιστά και ανιδιοτελῶς την πόλη ὅλη (η ἀπόλυτη αφοσίωση στην υπηρετήση της πολιτείας ἦταν χαρακτηριστικό που ὀφείλαν να διαθέτουν οι φιλόσοφοι – ἄρχοντες στο πλαίσιο της ιδανικῆς πολιτείας, που περιγράφει ο Πλάτωνας στην Πολιτεία, αφού δεν είχαν οικογένεια ούτε περιουσία, για να είναι ανεπηρέαστοι και πλήρως αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους). Αντίθετα, οι στόχοι και τα κίνητρα των απαιδευτων είναι ταπεινά: παρασύρονται ἀπὸ υλικά αγαθά και αξιώματα, προσπαθοῦν να ἐξυπηρετήσουν τα προσωπικά τους συμφέροντα και ἔχουν τάσεις αυτοπροβολῆς. Είναι ἰδιοτελεῖς, ἀλαζόνες και ἀσυνεπείς ἀπέναντι στις ευθύνες ἀσκησης της ἐξουσίας, ἀνάξιοι και ἀνίκανοι να διαχειριστοῦν τις υποθέσεις της πόλης για το κοινὸ καλὸ, ὥστε να διασφαλίσουν την ευημερία ὅλων. Στην κατηγορία αὐτὴ ἐντάσσει ο Πλάτωνας και τους πολιτικούς ηγέτες της ἐποχῆς του, χωρὶς να κάνει ἐξαίρεση οὔτε για τον Περικλή και τον Θεμιστοκλή. Κατὰ τη γνώμη του, είναι κι αὐτοὶ υπεύθυνοι για την καταστροφή της Αθήνας, γιατί φρόντισαν περισσότερο για την υλική (οικονομική – στρατιωτική) ἀνάπτυξη της πόλης και λιγότερο για τη δικαιοσύνη και την πνευματικὴ ζωή των πολιτῶν.
- β. Οι **πεπαιδευμένοι** («*τούς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν διὰ τέλους*»). Αὐτοὶ δεν κρίνονται ἰκανοὶ να διοικήσουν σωστά μια πολιτεία, ὄχι γιατί δεν διαθέτουν τα τυπικά προσόντα – ἄλλωστε γνωρίζουν την ἀλήθεια, ἔχουν κατακτήσει την αρετή και ἔχουν φτάσει στη θέαση του αγαθού – ἀλλὰ γιατί **προτιμοῦν να ζουν αφοσιωμένοι στις πνευματικὲς τους ἐνασχολήσεις** και να ἀπέχουν ἀπὸ τα προβλήματα της καθημερινῆς ζωῆς και την ενεργὸ πολιτικὴ. Ἡ πολιτικὴ δραστηριότητα, ἡ ἐνασχόληση με τα κοινὰ και ἡ διαχείριση των προβλημάτων της πόλης δεν τους ἀφορᾷ. Επίσης δείχνουν ἀδιαφορία για την ἐξουσία, τις τιμές, τον σεβασμὸ και την ἀγάπη των συμπολιτῶν τους. Ἡ ἐπιθυμία τους να συνεχίσουν να ζουν στον δικὸ τους κόσμον των πνευματικῶν ἐνασχολήσεων παρουσιάζεται στο κείμενο με την **παρομοίωση** των νησιῶν των μακαρίων: οι πεπαιδευμένοι – φιλόσοφοι πιστεύουν ὅτι ζουν στα νησιά των μακαρίων, ἐνῶ είναι ἀκόμα ζωντανοὶ («*τούς δὲ ... ἀπὸ κίσθαι*»). Ἡ πεποιθησή τους αὐτὴ υποδηλώνει και την πιθανὴ ἀλαζονεία τους. Απὸ την ἄλλη, ἡ ἀπροθυμία τους να συμμετέχουν στην ενεργὸ πολιτικὴ ζωή ἐκφράζεται με μια διπλὴ ἀρνηση: «*μὴ ἐθέλειν ... μὴδὲ μετέχειν*».

3. «**ἐν μακάρων νήσοις**»: σύμφωνα με τις λαϊκῆς δοξασίες τα νησιά των μακαρίων βρισκόνταν πέρα ἀπὸ τις στήλες του Ἡρακλή, στη Δύση (πέρα ἀπὸ το σημερινὸ Γιβραλτάρ), στο ρεῦμα του Ὠκεανού. Εκεί κατοικοῦσαν μετὰ τον θάνατό τους οἱ ἥρωες, οἱ ἀνθρώποι της πρώτης γενιάς του ἀνθρώπινου γένους (της χρυσῆς ἐποχῆς) και οἱ ευσεβεῖς, μέσα σε ἀπόλυτη ευτυχία και γαλήνη. Τα νησιά αὐτά προσομοιάζουν στον Παράδεισον της χριστιανικῆς θρησκείας. Οι πεπαιδευμένοι, ὁμως, πιστεύουν ὅτι κατοικοῦν ἐκεῖ, ἐνῶ είναι ἀκόμα ζωντανοὶ.

4. «**ἐν παιδείᾳ**»: ἀρχικὴ σημασία της λέξης είναι *αὐτὸ που πρέπει να μάθει το παιδί*, ἡ ἀνατροφή, ἡ διαπαιδαγώγηση του παιδιοῦ. Απὸ τον 5ο, ὁμως, αἰῶνα και ἐξῆς ὡς ὀρος της παιδαγωγικῆς δηλώνει τη γενικὴ καλλιέργεια (σωματικὴ και πνευματικὴ), που ἀποτελεῖ προνόμιο μόνο του ἀνθρώπου (γι' αὐτὸ ἄλλωστε και στα λατινικά ἀποδίδεται με τον ὀρο *humanitas*). Βάση της παιδείας είναι για τον Πλάτωνα ἡ μουσικὴ (λογοτεχνία, τραγούδι, καλλιέργεια της καλλιτεχνικῆς ἐναισθησίας) και γυμναστικὴ. Παιδεύση είναι ἡ πορεία προς την παιδεία (Πλατ. Ὀροι 410: *παιδευσις παιδείας παράδοσις*). Συγκεκριμένα, για τον Πλάτωνα παιδεία είναι ἡ στροφὴ της ψυχῆς προς την ἰδέα του αγαθού, ἡ δύσκολη πορεία ἀπὸ την ἀγνοία στη γνώση. Σε ἄλλο σημεῖο της Πολιτείας ο Πλάτωνας ἀναφέρει ὅτι ἡ παιδεία παρέχεται για το σῶμα με τη γυμναστικὴ και για την ψυχὴ με τη μουσικὴ.

Απὸ τα παραπάνω γίνεται κατανοητὸ ὅτι ἡ παιδεία ἔχει τεράστια σημασία για τον φιλόσοφο και ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει σωστά ἡ πολιτεία. Ἐνας πεπαιδευμένος πολιτικὸς ἡγέτης μπορεῖ να καθοδηγήσει σωστά τους πολίτες και να συμβάλει στην ἀπονομή της δικαιοσύνης και την κατάκτηση της ευτυχίας. Ἐνας πεπαιδευμένος πολίτης, ἀπὸ την ἄλλη, μπορεῖ με τη σωστὴ καθοδήγηση να μάθει να τηρεῖ τους νόμους, να συμβιώνει ἀρμονικά με τους συμπολίτες του, να δείχνει σεβασμὸ στο πρόσωπό τους και να συνεργάζεται ἐποικοδομητικά.

Συγκεκριμένα, παρατηροῦμε ὅτι ο Σωκράτης με τη συλλογιστικὴ της «*εἰς ἀτόπον ἀπαγωγῆς*» ἀπορρίπτει τους ἀπαιδευτοὺς και τους πεπαιδευμένους ὡς ἀκατάλληλους φορεῖς ἐξουσίας, γιατί ἡ κάθε μία κατηγορία ἀνθρώπων δεν διαθέτει αὐτὸ που διαθέτει ἡ ἄλλη: σκοπὸ που να συνδέεται με την παιδεία ἡ μία, πρακτικὸ προσανατολισμὸ της παιδείας ἡ ἄλλη. Με τον τρόπο αὐτὸ μας προετοιμάζει για το ἰδανικὸ ζεῦγος γνωρισμάτων που είναι ἀνάγκη να χαρακτηρίζει τον φιλόσοφο – ἄρχοντα: τη *γνώση* και την *πράξη*. Το ζεῦγος «*γνώσης και πράξης*» σε διαλεκτικὴ σχέση φωτίζει την πολιτικὴ ἀντίληψη του Πλάτωνα. Ἡ γνώση καταξιώνεται

στο βαθμό που προσανατολίζεται σε χρήσιμη πράξη, ιδιωτική και δημόσια· αλλά και η πράξη αξιολογείται χρήσιμη, όταν κατευθύνεται από γνώση και αποσαφηνισμένο σκοπό.

**ΣΤ. ΟΙ ΘΕΑΣΑΜΕΝΟΙ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΕΧΟΥΝ ΧΡΕΟΣ  
ΝΑ ΕΠΙΣΤΡΕΨΟΥΝ ΣΤΟΥΣ ΑΛΥΣΟΔΕΜΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ  
(«Ἡμέτερον δὴ ἔργον ... εἶτε σπουδαιότερα»)**

1. «Ἡμέτερον δὴ ἔργον... ὃ νῦν ἐπιτρέπεται.» ἔργο των ιδρυτῶν της πολιτείας («τῶν οἰκιστῶν») εἶναι να ενδιαφερθῶν για την εδραίωση της ιδανικῆς πολιτείας, δηλαδή να οδηγήσουν τα ξεχωριστά πνεύματα («τὰς βελτίστας φύσεις»), τους φιλοσόφους, στην αρετή και στη θέαση του αγαθοῦ («μέγιστον μάθημα») και να μην τους αφήνουν να αδρανοῦν μένοντας μακριά από την πολιτικὴ ζωή («μὴ ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται»).

- «τῶν οἰκιστῶν»: με τη λέξη αὐτή ο Σωκράτης εννοεῖ τον εαυτό του και τους συνομιλητές του, μαζί με τους οποίους οραματίζεται την ιδανικὴ πολιτεία και προσπαθεῖ να την κάνει πράξη.
- «τὰς βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι»: με τον ὄρο «φύσις» αρχικὰ εννοεῖται αὐτό που ο ἄνθρωπος δεν μπορεῖ να κατασκευάσει ο ἴδιος, ἀλλὰ το βρίσκει να προϋπάρχει. Μπορεῖ βέβαια με την τέχνη να το συμπληρώσει, ἀλλὰ δεν εἶναι σε θέση να το ἀλλάξει ουσιαστικῶς. Φύσις επομένως σε σχέση με τον ἄνθρωπο εἶναι τα χαρίσματα και τα ελαττώματα που ἔχει ως κτήμα του. Για τον Πλάτωνα η φύση παίζει καθοριστικὸ ρόλο στην ἐκλογή του ἀριστοῦ βίου. Συγκεκριμένα, με τον ὄρο «βελτίστας φύσεις» ο Πλάτων εννοεῖ τους ἀνθρώπους με φυσικὰ χαρίσματα, ὅπως υψηλὴ ευφυΐα, οξύτητα πνεύματος, ψυχικὲς δυνάμεις κ.ά. Ο Πλάτων πιστεῖει ὅτι δεν διαθέτουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τη φύση τις ίδιες πνευματικὲς ικανότητες και ψυχικὲς δυνάμεις και συνεπῶς τα αποτελέσματα της παιδείας θα εἶναι ἀνάλογα των φυσικῶν προδιαθέσεων του ἀνθρώπου (ὅπως για παράδειγμα αὐτοὶ που ἀνήκουν στην τάξη των δημιουργῶν, ο συνδυασμός φύσης και παιδείας τους κατέταξε στην τάξη αὐτή). Συνεπῶς, δεν μποροῦν να δουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι το αγαθό. Επιπλέον η πορεία των βελτίστων φύσεων προς τη θέαση της Ἰδέας του αγαθοῦ ἐπιβάλλεται ως ἐξαναγκασμός (ἀναγκάσαι) στην ιδανικὴ πολιτεία, συνιστά δηλαδή ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα, ἀναγκαῖα συνθήκη του ιδεώδους πολιτεύματος.
- «μέγιστον μάθημα» – ο ὀρισμός του αγαθοῦ: με τον ὄρο «μέγιστον μάθημα» ο Πλάτων εννοεῖ τη θέαση της Ἰδέας του αγαθοῦ, την ὑψιστὴ γνώση, που τελικὰ συμπίπτει με το αγαθό, καθὼς ο Πλάτωνας υποστηρίζει μια νοησιαρχικὴ ἠθικὴ, δηλαδή η γνώση της ἀλήθειας δεν μπορεῖ παρά να οδηγεῖ κατὰ ἀναγκαιότητα σε ἠθικὴ πράξη, στην πραγμάτωση του αγαθοῦ. Σύμφωνα με το σχόλιο του σχολικοῦ εγχειριδίου, ο Πλάτωνας δεν δίνει μια σαφὴ ἐρμηνεία για τον ὄρο «αγαθό», που εἶναι ἀπὸ τους βασικότερους στο φιλοσοφικὸ του σύστημα, παρά ἀρκεῖται σε ὀρισμένους υπαινιγμούς. «Ἄγαθόν» πάντως εἶναι:
  - α. το «εἶναι» και ὅ,τι διατηρεῖ το «εἶναι»,
  - β. η τάξη, ο κόσμος και η ἐνότητα που διαπερνά και συνεχεῖ την πολλαπλότητα,
  - γ. ὅ,τι παρέχει την ἀλήθεια και την ἐπιστήμη.
  - δ. Η ἐκφραση «αὐτὸ τὸ ἀγαθόν» φαίνεται να δηλώνει την ὑψιστὴ ἀρχὴ και την πηγὴ του ὄντος και της γνώσης. Πάντως, ἤδη στην ἀρχαιότητα το «Πλάτωνος ἀγαθόν» ἦταν παροιμιακὴ ἐκφραση για κάτι το ἀσαφές και σκοτεινό.
- **Οι χαρακτηρισμοὶ του αγαθοῦ:** στη δεύτερη παράγραφο του κειμένου ο Πλάτωνας, διὰ στόματος Σωκράτη, θα χαρακτηρίσει το αγαθό ως ἐξής:
  - α. το αγαθό εἶναι η μεγαλύτερη ἀξία («μέγιστον μάθημα»), ἀφοῦ αὐτό πρέπει να κατακτήσουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι και κυρίως ὅσοι πρόκειται να ἀναλάβουν τη διοίκηση της πολιτείας,
  - β. το αγαθό **μπορεῖ να προσεγγιστεῖ** και να το θεαθεῖ ο ἄνθρωπος, ὄχι βέβαια με τις αισθήσεις, ἀλλὰ με την καθαρὴ νόηση («ἀφικέσθαι», «ιδεῖν», «ἰδῶσι»),
  - γ. η κατάκτησή του εἶναι **δύσκολη και ἀπαιτεῖ κόπο, ἐπίπονη προσπάθεια και ἀγώνα** («ἀναβῆναι», «ἀνάβασιν», «ἀναβάντες»). Πρόκειται για μια ἀνοδικὴ πορεία, που οδηγεῖ στην ολοένα υψηλότερη γνώση και διάπλαση ἤθους. Πολύ συχνὰ στον Πλάτωνα λέξεις που σημαίνουν το ἀνω και την ἀνάβαση χρησιμοποιοῦνται μεταφορικῶς για την παιδεία και τα αγαθὰ που προσφέρει.
- «μὴ ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται»: ο Πλάτωνας συγχέει σκοπῶς τα ὄρια ἀνάμεσα στο θεωρητικὸ του οικοδόμημα, δηλαδή την ιδεώδη πολιτεία του και στη σύγχρονή του πολιτικὴ πραγματικότητα. Με τη φράση «μὴ ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται» ο φιλόσοφος επικαιροποιεῖ τον προβληματισμό του καταγγέλλοντας ἐμμεσα την ἀπροθυμία των πνευματικῶν ἀνθρώπων της ἐποχῆς του να ἀναλάβουν την πολιτικὴ ἐυθύνη της διακυβέρνησης της πόλης. Ἐτσι στην ιδεώδη πολιτεία οἱ φιλόσοφοι δεν δικαιούνται να ζουν κατὰ τον τρόπο που παρατηρεῖ ο Σωκράτης ὅτι ζουν στην ἐποχὴ του, δηλαδή σαν να βρίσκονται ἤδη στα «νησιά των μακάρων», κλεισμένοι στον γυάλινο και ἀσφαλὴ πύργο της γνώσης, ἀσχολούμενοι ἀπερίσπαστοι με φιλοσοφικὲς ἀναζητήσεις και διανοητικὲς ασκήσεις. Και ὅλα αὐτὰ με την ἰδέα ὅτι η ἐνασχόληση με τον ἀπλό λαό και τα καθημερινὰ προβλήματα της δημόσιας ζωῆς ἀποτελεῖ

ντροπή, προσβολή και ηθική μείωση για τον άνθρωπο του πνεύματος. Αντίθετα, ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος του πνεύματος οφείλει να επιστρέψει στην «σπηλιά», να ασχοληθεί με τα προβλήματα των παιδευτών, να διαγνώσει τις ανάγκες τους, να τους διαφωτίσει και να τους δείξει τον δρόμο για το φως, να υποστεί τελικά ό,τι συνεπάγεται η αμάθεια και η άγνοια στην προσπάθειά του να τους βοηθήσει.

**2. «Τὸ ποῖον δὴ; Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ' ἐγώ, ... εἶτε φαυλότεροι εἶτε σπουδαιότεροι.»:** σ' αυτό το χωρίο του κειμένου ο Σωκράτης / Πλάτωνας αναφέρεται στο χρέος των φυλάκων στην ιδανική του πολιτεία. Αυτοί, αφού θα έχουν περάσει από τα στάδια εκπαίδευσης (δηλαδή: μουσική και γυμναστική παιδεία – μαθηματικές επιστήμες – σπουδή της διαλεκτικής), οφείλουν (μετά τα 50 τους χρόνια) να κατέβουν στο σπήλαιο, δηλαδή στην πρακτική πολιτική, και να μεταδώσουν τις γνώσεις τους και την αρετή τους σε ολόκληρη την πόλη. Αφού, λοιπόν, θα έχουν μοιράσει τη ζωή τους μεταξύ της φιλοσοφίας και της άσκησης της εξουσίας και αφού θα έχουν εκπαιδεύσει τους διαδόχους τους, θα είναι πια έτοιμοι να φύγουν από τη ζωή και να κατοικήσουν στα νησιά των μακαρίων.

Αυτό το χωρίο θα μπορούσε να θεωρηθεί υπαινικτικό για τον Πλάτωνα, ο οποίος, ενώ μιλούσε για το χρέος των ορθά πεπαιδευμένων, δηλαδή των φιλοσόφων, δεν ακολούθησε αυτή την πορεία, καθώς δεν ασχολήθηκε με την ενεργό πολιτική. Η αλήθεια, βέβαια, είναι ότι θέλησε και προσπάθησε να ασχοληθεί με αυτή, αλλά δεν το κατάφερε.

Ειδικότερα, βλέπουμε τις πρώτες προσπάθειές του, όταν ήταν ακόμα νέος. Τότε, όμως, ήταν που βίωσε τις πρώτες απογοητεύσεις: είδε με τα μάτια του τη δημαγωγική συμπεριφορά κάποιων πολιτικών ανδρών και δύο από τους συγγενείς του (τον Κριτία και τον Χαρμίδη) να συμμετέχουν στο τόσο οδυνηρό για την Αθήνα καθεστώς των Τριάντα τυράννων, το οποίο, μάλιστα, οδήγησε και τον δάσκαλό του, τον Σωκράτη, στον θάνατο. Όμως, δεν κατέθεσε τα όπλα· προσπάθησε να εφαρμόσει τις θεωρίες του στον τύραννο των Συρακουσών, τον Διονύσιο τον Α' και Β', αλλά χωρίς επιτυχία. Έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι όλα τα πολιτεύματα της εποχής του ήταν διεφθαρμένα.

- **«... τιμών, εἶτε φαυλότεροι εἶτε σπουδαιότεροι»:** με τη λέξη «τιμών» ο Πλάτων εννοεί την κοινωνική προβολή, την ηθική ικανοποίηση, τις επευφημίες και τις τιμητικές διακρίσεις που έρχονται ως αποτέλεσμα της συμμετοχής σε δημόσια αξιώματα. Όλα αυτά αποτελούν στοιχεία που οι φιλόσοφοι οφείλουν να μοιραστούν με τους παιδευτούς. Όμως, άσχετα με το πώς αυτοί τα αξιολογούν, δεν απαλλάσσονται από το κοινωνικό και ηθικό τους χρέος απέναντι στην πολιτεία.

## **Z. Η ΑΝΤΙΡΡΗΣΗ ΤΟΥ ΓΛΑΥΚΩΝΑ: ΕΙΝΑΙ ΑΔΙΚΟ ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ «ΥΠΗΡΕΤΕΣ» ΤΩΝ ΔΕΣΜΩΤΩΝ («Ἐπειτ', ἔφη, ... ὄν ἄμεινον»)**

Ο Γλαύκωνας αναρωτιέται με έντονη έκπληξη αν είναι δίκαιο για τους φιλοσόφους να εξαναγκαστούν να ασκήσουν την εξουσία στην πόλη, ενώ δεν το επιθυμούν. Κατά τη γνώμη του, αυτό **δεν είναι δίκαιο**, γιατί, αν απαρνηθούν τις φιλοσοφικές τους αναζητήσεις και τη γαλήνια ζωή τους για να ασχοληθούν με τα κοινά, θα γίνουν δυστυχισμένοι. Ο Γλαύκων, λοιπόν, **βλέπει το δίκαιο από τη σκοπιά του ατομικού συμφέροντος** και θεωρεί ότι είναι άδικο να παραγνωρίζεται η επιθυμία του ατόμου υπέρ της δικαιοσύνης. Άλλωστε, κατά τον Γλαύκωνα, όπως αναφέρεται και στην εισαγωγή του σχολικού εγχειριδίου, η δικαιοσύνη είναι μια υποκριτική κοινωνική σύμβαση που επιβάλλεται από τους πολλούς για την αυτοπροστασία τους. Επανέρχεται από τον Γλαύκωνα εδώ το ζήτημα που έχει θέσει και στο 360C της Πολιτείας, *Το δακτυλίδι του Γύγη*: «Γιατί κάθε άνθρωπος πιστεύει πως η αδικία τον ωφελεί ως άτομο πολύ περισσότερο από τη δικαιοσύνη». Ο Γλαύκωνας εκφράζοντας μια ατομοκεντρική αντίληψη αδυνατεί να δει τη γνώση ως προϋπόθεση υπέρβασης της ατομικής συνείδησης προς την κατεύθυνση της κοινωνικής συνείδησης και της αναγνώρισης της σχετικής προτεραιότητας που έχει το καλό της πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας σε σχέση με το άτομο.

## **H. Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΕΙΝΑΙ Η ΕΥΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ («Ἐπελάθου, ἦν δ' ἐγώ ... ἐπελαθόμεν γάρ»)**

**1. «Ἐπελάθου πάλιν, ὦ φίλε»:** ο Σωκράτης αναφέρεται σε προηγούμενο σημείο του διαλόγου (466a), όπου συζητήσαν την κατηγορία του Αδείμαντου (419a), ότι δηλαδή οι φύλακες αν και θα κατέχουν την εξουσία στην πολιτεία δεν θα απολαμβάνουν αγαθά, όπως σπίτια, κτήματα και πλούτη, ούτε θα μπορούν να φιλοξενούν φίλους ούτε να απολαμβάνουν διασκέδασεις. Εκεί, ο Γλαύκων είχε δεχτεί ότι σκοπός της ιδεώδους πολιτείας δεν είναι να κάνει μόνο μία τάξη ευτυχισμένη, αλλά ολόκληρη την πόλη.

**2. «ὅτι νόμῳ ... ἐγγενέσθαι»:** ο Σωκράτης αντικρούει την άποψη του Γλαύκωνα και του υπενθυμίζει ότι τελικός και κορυφαίος σκοπός του νόμου, τον οποίο προσωποποιεί, είναι η **ευδαιμονία όλης της πόλης** και όχι μόνο μιας κοινωνικής ομάδας. Βλέπει, λοιπόν, το δίκαιο από τη σκοπιά του συλλογικού συμφέροντος και εκφράζει

κοινωνιοκεντρικές αντιλήψεις για την πολιτική οργάνωση της πόλης – κράτους. Συλλαμβάνει ο Σωκράτης την ουσία της ένστασης του Γλαύκωνα και απαντά προβάλλοντας το γενικό καλό της πολιτικά οργανωμένης κοινότητας ως αγαθό επιβαλλόμενο από τον Νόμο.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί η πολύ μεγάλη σημασία που είχε ο νόμος για τον Πλάτωνα, κάτι που φαίνεται και στον διάλογο *Κρίτων*. Εκεί, ο νόμος προσωποποιείται και συνδιαλέγεται με τον Σωκράτη. Ο μύθος αυτός εκφράζει τη θεμελιώδη θεωρία του «Κοινωνικού συμβολαίου». Σύμφωνα με αυτό, κάθε πολίτης που νοιάζεται για την πόλη του οφείλει να τηρεί τους νόμους και να παραμερίζει το προσωπικό του συμφέρον, για να εξασφαλίσει τη συνοχή και την ομαλή συμβίωση μέσα σ' αυτή. Αυτή τη στάση, άλλωστε, ακολούθησε μέχρι το τέλος της ζωής του και ο ίδιος ο Σωκράτης και το ίδιο θεωρεί ότι πρέπει να κάνουν και οι φιλόσοφοι.

**3. Η τριπλή λειτουργία του Νόμου για την επίτευξη της ευδαιμονίας του συνόλου:** ο Σωκράτης στην απάντησή του στην ένσταση του Γλαύκωνα προσωποποιεί τον Νόμο και του αποδίδει τρεις βασικές λειτουργίες του με τις οποίες επιδιώκεται η ευδαιμονία της πόλης. Χρησιμοποιεί τρεις μετοχές «**συναρμόττων, ποιών, έμποιών**», για να καταδείξει τρεις αδιαπραγμάτευτες λειτουργίες – προϋποθέσεις για την ύπαρξη και την ευδαιμονία της πόλης:

**α. «συναρμόττων τούς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκη»:** με το πρώτο μετοχικό σύνολο ο Πλάτωνας προβάλλει την κοινωνική λειτουργία του Νόμου, καθώς επιδιώκεται η κοινωνική συναρμογή των πολιτών. Ο Πλάτωνας συχνά κάνει λόγο για την αναγκαιότητα της αρμονίας τόσο στα μέρη της ψυχής, με την υποταγή του κατώτερου μέρους στο ανώτερο (το «ἐπιθυμητικόν» πρέπει να υποτάσσεται στο «θυμοειδές» και το τελευταίο στο «λογιστικόν»), όσο και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Μόνο αν επιτευχθεί αυτή η αρμονία, θα οδηγηθούν οι πολίτες στη δικαιοσύνη, στην ομαλή συμβίωση μέσα στην πόλη και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία. Αν όμως ο πολίτης είτε από φιλαυτία είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης δεν είναι σε θέση να οριοθετήσει τον τομέα της δραστηριότητάς του, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του εμπειρότερου, του σοφότερου, του σωφρονέστερου. Έτσι, ο νόμος, προκειμένου να πείσει τους πολίτες να υπακούουν σ' αυτόν, ώστε να επέλθει η κοινωνική αρμονία, χρησιμοποιεί την **πειθῶ** και τη **βία** (Πλάτων, *Νόμοι*, 722b: ο άριστος νομοθέτης συνδυάζει την πειθῶ με τη βία). Ο νόμος εναρμονίζει τους πολίτες χρησιμοποιώντας την πειθῶ, την εκούσια δηλαδή υπακοή των πολιτών στις επιταγές του, και τον εξαναγκασμό, δηλαδή τη δύναμη των κυρώσεων που διαθέτει. Με την **πειθῶ**, με τη χρήση, δηλαδή, λογικών επιχειρημάτων, την προβολή υγιών προτύπων και με την παιδεία οφείλουν οι πολίτες να συνειδητοποιήσουν τον κοινωνικό τους ρόλο, να παραμερίσουν το προσωπικό τους συμφέρον και να προσφέρουν αλληλοβοηθούμενοι ό,τι είναι δυνατόν στην πολιτεία. Η μέθοδος αυτή απευθύνεται κυρίως στους πεπαιδευμένους πολίτες. Υπάρχουν, όμως, πολίτες και μέλη της κοινωνίας, οι οποίοι δεν πείθονται με τον λόγο. Σ' αυτούς επιβάλλεται η **βία**. Πρόκειται για τον καταναγκασμό που ορίζεται από τον νόμο και δεν επιβάλλεται τυραννικά, αυταρχικά. Η μέθοδος αυτή απευθύνεται, κυρίως, στον «ἄπειρον παιδείας ὄχλον», στον οποίο ο φιλόσοφος – νομοθέτης την εφαρμόζει, αλλά επιβάλλει και στους πολίτες, αν εκείνοι πολυπραγμονούν, καταναγκαστικά, υποχρεωτικά μέτρα για τη συμμόρφωσή τους στο πνεύμα της δικαιοσύνης, όπως και στους πεπαιδευμένους, που δεν έχουν συνειδηθεί με την πειθῶ, και στους άρχοντες, που είναι υποχρεωμένοι να ζουν με λιτότητα και ευσυνειδησία, ώστε να εκλείψει η διαφθορά από τον δημόσιο βίο. Αυτός ο λιτός και ευσυνειδητός τρόπος ζωής αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του βιβλίου μας: τόσο οι φύλακες όσο και οι φιλόσοφοι - βασιλείς στο πλαίσιο της ιδανικής πολιτείας δεν έχουν προσωπική περιουσία, πολυτελείς κατοικίες, ούτε καν οικογένεια, για να είναι απερίσπαστοι στο λειτούργημά τους. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ο νόμος οφείλει να αποβλέπει στην ευδαιμονία όλης της πόλης και να υποχρεώνει τους *Αγαθούς* να ασκήσουν την εξουσία.

**β. «ποιών μεταδιδόναι ... ὠφελειν»:** με το δεύτερο μετοχικό σύνολο ο Σωκράτης αποδίδει στον Νόμο οικονομική λειτουργία. Ο Νόμος κατοχυρώνει μια από τις βασικές ιδρυτικές αρχές της πόλης, τον καταμερισμό της εργασίας, με τον οποίο κατακτάται η αυτάρκεια. Έτσι, αν το άτομο είναι φύσει ενδεές, με την κοινωνική του συναρμογή γίνεται *αὐταρκες* χάρη στην αυτάρκεια που αποκτά η κοινότητα με τον καταμερισμό της εργασίας. Οι εργασίες κατανέμονται σε κάθε πολίτη με βάση τις ικανότητές του, ώστε ο καθένας να στρέφει την προσοχή του όχι μόνο στην ικανοποίηση των δικών του αναγκών, αλλά και στις ανάγκες των συμπολιτών του, με στόχο το κοινό όφελος και την ευδαιμονία. Έτσι, μεταξύ των πολιτών καλλιεργούνται σχέσεις συνεργασίας, αλληλοβοήθειας, αλληλοπροσφοράς και αλληλεγγύης.

**γ. «καὶ αὐτὸς έμποιών ... ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως»:** με το τρίτο μετοχικό σύνολο δηλώνεται η παιδαγωγική και πολιτική λειτουργία του Νόμου, ο οποίος έχει χρέος να διαπλάθει ανθρώπους ικανούς και άξιους να διατηρούν τη συνοχή της πόλης. Για να γίνει αυτό, χρειάζεται ο Νόμος από τη μια να περιορίσει την ατομική επιθυμία, ώστε να τιθασευτεί η βούληση από τον *Λόγο*, και από την άλλη να κατευθύνει την πολιτική κοινωνικοποίηση των ανθρώπων. Συνεπώς, ο Νόμος υπηρετεί τον τελικό σκοπό της ευδαιμονίας του συνόλου και επιχειρώντας να υπαγάγει την ατομική επιθυμία στην αναγκαιότητα της

κοινωνικής συναρμογής και της πολιτικής ευταξίας. Προς αυτή την κατεύθυνση ο Νόμος καλλιεργεί την κοινωνικότητα και ακόμη περισσότερο αναδεικνύει τους αγαθούς πολίτες σε πολιτικούς ηγέτες που επιφορτίζονται με τη διατήρηση της συνοχής της πόλης. Τέλος, ο νόμος θέτει όρια και περιορισμούς στη συμπεριφορά των πολιτών, αλλά και των φιλοσόφων – βασιλέων, ώστε να μην παρεκτρέπονται και διαταράσσουν τη συνοχή της πόλης.

**δ. Γενικό σχόλιο για τη λειτουργία του νόμου:** ο Πλάτωνας στον υποστηρικτικό του λόγο για την αναγκαιότητα του ηθικού εξαναγκασμού του φιλοσόφου να ασκήσει πολιτική εξουσία αναφέρεται στον νόμο. Ο νόμος παρουσιάζεται ως βασική αρχή της πολιτικής συμβίωσης, προκειμένου να αποκλειστεί ο κίνδυνος της αταξίας και του χάους που αναιρεί τις δυνατότητες της δίκαιης πολιτείας. Έτσι η κοινωνία παρουσιάζεται ως ένα σύνολο ανθρώπων αυτοτελές, άυταρκες, διαχρονικό και οργανωμένο όπου αναπτύσσεται συμμετρικά η ατομική και κοινωνική διάσταση του ανθρώπου. Ο Νόμος, με άλλα λόγια, είναι η αναγκαιότητα που επιβάλλει την εναρμόνιση της ατομικότητας και της συλλογικότητας μέσα στην κοινωνία. Εγγυητής και διεκπεραιωτής αυτής της αναγκαιότητας καθίσταται ο φιλόσοφος.

Κρίνοντας από τις λειτουργίες που επιτελεί και τα μέσα (πειθώ – βία, κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, αγωγή αυτοπεριορισμού), που χρησιμοποιεί ο νόμος για να πείσει τους πολίτες πως είναι σωστό και αναγκαίο να υπακούουν σ' αυτόν, συμπεραίνουμε ότι ο Σωκράτης προσπαθεί να συμβιβάσει το γενικό καλό με το ατομικό, από την οπτική μιας ολιστικής και κοινωνιοκεντρικής προσέγγισης του πολιτικού φαινομένου, στο οποίο εξασφαλίζεται η αξιοκρατία και η αμεροληψία. Αυτή η τόσο αναγκαστική επιβολή κανόνων και απαγορεύσεων δεν ταιριάζει σε δημοκρατικά πολιτεύματα, αλλά μάλλον σε αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα. Σύμφωνα, μάλιστα, με ορισμένους μελετητές, η προτεραιότητα της πόλης έναντι του ατόμου συνιστά μια ολοκληρωτική αρχή, επειδή ενδέχεται το κράτος να είναι ισχυρό, αλλά οι πολίτες του δυστυχείς. Πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε ότι οι προθέσεις του είναι αγαθές, αφού απώτερος στόχος του νόμου είναι η χρήση κάθε μέσου για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι για τον Πλάτωνα ευδαιμονία δεν είναι η προσωπική ευτυχία στη ζωή, αλλά η συναίσθηση ότι με τις ενέργειές του ο πολίτης καθιστά τους άλλους ευδαίμονες. Ο Νόμος, λοιπόν, λειτουργεί ως απρόσωπος και ψυχρός άρχοντας, δρα αντικειμενικά, χωρίς να παρεκκλίνει από τον ορθό τρόπο διακυβέρνησης. Ρόλος του είναι να ρυθμίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις λειτουργίες του κράτους, ώστε να επιτευχθεί η αρμονική και ομαλή συμβίωση των πολιτών με υψηλό βαθμό αλτρουισμού. Παρουσιάζεται, δηλαδή, ως ιδανικός ηγέτης της ιδανικής πολιτείας.

## **Θ. ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΜΕΝΟΣ Ο ΗΘΙΚΟΣ ΕΞΑΝΑΓΚΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ**

**(«Σκέψαι τοίνυν ... επιμελίσθαι τε καί φυλάττειν» )**

Σ' αυτό το σημείο, διατυπώνεται το συμπέρασμα του Σωκράτη. Δικαιολογεί την άποψή του ότι οι φιλόσοφοι δεν πρέπει να αφήνονται να κάνουν τη ζωή που έχουν επιλέξει, μένοντας μακριά από τα κοινά: έχουν καθήκον, εφόσον έχουν εκπαιδευτεί κατάλληλα γι' αυτό, να θυσιάσουν την προσωπική τους ευτυχία και να προσφέρουν ό,τι είναι δυνατόν για το καλό ολόκληρης της πολιτείας. Άλλωστε, με βάση τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας οι φιλόσοφοι, επειδή έχουν οδηγηθεί στην αλήθεια, τους αναλογεί η υψηλότερη θέση «εργασίας», αυτή του άρχοντα, κατά τη λογική ακριβώς που η κατάταξη των ανθρώπων στις άλλες τάξεις εξαρτάται επίσης από τις επιδόσεις τους στην παιδεία που τους παρέχει η ιδανική πολιτεία. Κατά συνέπεια, οι φιλόσοφοι έχουν ηθικό και σύννομο χρέος να υπηρετήσουν το σύνολο, γιατί αυτό αντιστοιχεί στα γνωρίσματά τους και η καταξίωση της πνευματικής τους καλλιέργειας συμβαίνει μόνο με την άσκηση της πολιτικής τέχνης ως ανώτερης όλων των άλλων και υπηρετικής του συνόλου.

**Κριτική της επιχειρηματολογίας του Σωκράτη:** με δεδομένα τα τελευταία σχόλια του Σωκράτη για τον ηθικό εξαναγκασμό των φιλοσόφων, μπορούμε να δούμε δύο κύριες τάσεις να διαμορφώνονται στην κριτική της σωκρατικής θέσης και επιχειρηματολογίας.

- α.** Από τη μια η σωκρατική θέση και επιχειρηματολογία δικαιώνεται με την οπτική εκείνων που θεωρούν ότι η ευδαιμονία και η πληρότητα του ανθρώπου δεν συνδέεται αναγκαστικά με τον άνετο, ανέμελο και χωρίς ευθύνες βίο. Αντίθετα, αποδέχονται ότι για όσους δοκίμασαν την ευδαιμονία της *Ιδέας* και της *αλήθειας*, η άσκηση πολιτικής ηγεσίας, η κάθοδος στις σκιές της σπηλιάς, είναι θυσία και πόνος. Παρόλα αυτά όμως δέχονται την πολιτική ηγεσία και την μοιράζονται με τους άξιους, όχι από πάθος, ματαιοδοξία και συμφέρον, αλλά από βαθιά συναίσθηση καθήκοντος και αποστολής. Το καθήκον και η συνείδηση μιας ανώτερης αποστολής, η εσωτερική επιταγή του χρέους για την πραγματοποίηση της *Ιδέας*, αυτά τους τοποθετούν στην κορυφή της πολιτείας και συνάμα τους καθιστούν ανυποχώρητους και άτεγκτους σε ό,τι δεν υπηρετεί την *Ιδέα* και δεν προάγει την αξιοκρατία και τον τελικό σκοπό της ευδαιμονίας της πόλης συνολικά.
- β.** Από την άλλη η άποψή του ότι πρέπει να εξαναγκαστούν οι φιλόσοφοι να αναλάβουν τα ηνία της πόλης με στόχο το συμφέρον του συνόλου **δεν μπορεί να θεωρηθεί δίκαιη**, αφού, αν εφαρμοστεί, δεν γίνεται

σεβαστή η βούληση **μιας μερίδας πολιτών, των φιλοσόφων**. Πρώτος ο Αριστοτέλης παρατήρησε ότι ο σωματικός συλλογισμός χαρακτηρίζεται από αντίφαση, καθώς δεν είναι δυνατόν η ιδανική πολιτεία να ευαγγελίζεται την ευδαιμονία όλων των πολιτών και την ίδια στιγμή να κάνει τους φιλοσόφους δυστυχημένους αναθέτοντάς τους την πολιτική ηγεσία. Με άλλα λόγια δεν μπορεί να υπάρξει ευδαιμονία μέσα στο κράτος χωρίς την προσωπική ευδαιμονία του κάθε πολίτη.

## I. ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΑΛΛΗΓΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΔΑΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Η αλληγορία του σπηλαίου συμβολίζει, όπως έχουμε ήδη αναφέρει στις προηγούμενες ενότητες, την προσπάθεια του ανθρώπου να βγει από την άγνοια και την πλάνη στο φως της γνώσης και της αλήθειας, στην αναζήτηση των όρων της τέλει πολιτείας. Η παιδεία είναι συναρτημένη με τη δικαιοσύνη, γιατί προϋπόθεση της δίκαιης πολιτείας είναι η δίκαιη ψυχή, που γίνεται δίκαιη, όταν κατακτήσει την ιδέα του δικαίου. Η γνωστική αυτή κατάκτηση προϋποθέτει την παιδεία, φορέας της οποίας είναι οι άρχοντες και ο τρόπος άσκησης της εξουσίας. Η ορθή άσκηση της εξουσίας εξασφαλίζει τη σωστή παιδεία που είναι απαραίτητη για τη διάπλαση της δίκαιης ψυχής. Η ορθή άσκηση της εξουσίας μπορεί να γίνει μόνο από όσους έχουν κατακτήσει την *Ιδέα της δικαιοσύνης*, γιατί μόνο αυτοί μπορούν να ικανοποιήσουν τους όρους της δίκαιης πολιτείας, δηλαδή να ασκούν την εξουσία από χρέος και εσωτερική επιταγή και όχι από συμφέρον και υστεροβουλία. Έτσι, ο Πλάτωνας με τον ηθικό εξαναγκασμό των φιλοσόφων να ασκήσουν πολιτικά καθήκοντα, επιχειρεί να συνθέσει τον θεωρητικό βίο με τον πρακτικό κατά τη λογική ότι ο άνθρωπος που θεάται την *Ιδέα του αγαθού* δεν μπορεί παρά να γίνεται και ο κήρυκός της και ο εργάτης της. Συνεπώς, είναι καθοριστική η σημασία της παιδείας στη θέαση του *Αγαθού*, στην τελείωση του ανθρώπου στο πλαίσιο της ιδανικής πολιτείας. Ο εκπαιδευμένος από την πόλη φιλόσοφος, που αντίκρισε την αλήθεια, οφείλει να τη μεταλαμπαδεύσει και στους υπόλοιπους και να τους οδηγήσει στην συνειδητή άσκηση της αρετής. Οφείλει να αναλάβει τη διακυβέρνηση της πόλης, γιατί μόνο έτσι αυτή η πολιτεία θα χαρακτηρίζεται από τις αρχές της σοφίας, της ανδρείας, της σωφροσύνης και της δικαιοσύνης και θα πραγματώνει τον σκοπό της που είναι η ευδαιμονία όλης της πόλης και όχι μέρους της.

### ΙΑ. ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

- **Παρομοίωση:** *«ήγούμενοι ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι ἀπωκίσθαι»* (= σαν να ζουν στα νησιά των μακαρίων).
- **Πολυσύνδετα σχήματα:** *«μήτε τοὺς ἀπαιδευτοὺς ... μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ...»*, *«τάς τε βελτίστας φύσεις ... ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβῆναι ...»*, *«μὴ ἐθέλειν ... μὴδὲ μετέχειν ...»* (→ διπλή ἄρνηση, δηλωτική της απροθυμίας των ορθά πεπαιδευμένων να ασχοληθούν με τα κοινά), *«εἴτε φανυλότεραι ...εἴτε σπουδαιότεραι»*.
- **Παρατακτική σύνδεση:** παρατηρείται ευρεία χρήση παρατακτικῶν συνδέσμων: *καί, μήτε ... μήτε, μὲν ... δέ, τε ... καί, εἴτε ... εἴτε*, *«ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρὸν ζῆν»*, *«πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ»*, *«ποιῶν μεταδιδόναι ... καὶ αὐτὸς ἐμποῶν ...»*, *«ἐπιμελεῖσθαι τε καὶ φυλάττειν»*.
- **Αντιθέσεις:** *«τοὺς ἀπαιδευτοὺς» ≠ «τοὺς ἐν παιδείᾳ»*, *«ἅ πράττωσιν» ≠ «οὐδὲ πράξουσιν»*, *«ἐκόντες» ≠ «ἀναγκάσαι»*, *«ἔτι ἀπωκίσθαι» ≠ «μὴ ἐπιτρέπειν»* (οι παραπάνω αντιθέσεις υποδηλώνουν: **α.** τη διαφορά ὄσων δεν ἔχουν παιδεία και ὄσων ἔχουν λάβει παιδεία, **β.** την ενασχόληση με τα κοινά των πρώτων και την απροθυμία των δεύτερων και **γ.** την πολιτική πραγματικότητα της εποχής του Πλάτωνα με την ιδεατή πολιτεία), *«χειρὸν ≠ ἄμεινον»* (η χρήση αυτής της αντίθεσης, ὡπως και η εναντιωματική μετοχή *«δυνατὸν ὄν»*, εκφράζει την έντονη αντίδραση του Γλαύκωνα), *«ἐν τι γένος ≠ ἐν ὅλῃ τῇ πόλει»* (υπογραμμίζεται η μέριμνα του νόμου για το ὄφελος και την ευδαιμονία ὄλων των πολιτών).
- **Σχῆμα κατ' ἄρση και θέση:** *«ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει ≠ ἄλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει ... ἐγγενέσθαι»* (υπογραμμίζεται ο ρόλος του νόμου να επιφέρει ἰσορροπία στην πόλη), *«οὐχ ἵνα ἀφιῆ ... ≠ ἄλλ' ἵνα καταχρήται ...»* (τονίζεται ο ρόλος του νόμου να χρησιμοποιεῖ τους πολίτες ὡς ενωτικό δεσμό της πόλης), *«οὐδ' ἀδικήσομεν ... ≠ ἀλλὰ δίκαια ...»* (απαντά στην ευθεία δισκελή ερώτηση του Γλαύκωνα: *«Ἐπειτ', ἔφη, ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χειρὸν ζῆν, δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;»*: ἔτσι, υπηρετεῖται η εγκυρότητα του συλλογισμού που ανέπτυξε).
- **Προσωποποίηση:** στο κείμενο παρατηρούμε την προσωποποίηση του νόμου, ὡστε να φανεί ο ρόλος του, που σχολιάστηκε προηγουμένως: *«μέλει»*, *«μηχανᾶται»*, *«συναρμόττων»*, *«ποιῶν»*, *«ἐμποῶν»*, *«ἀφιῆ»*, *«καταχρήται»*.

## Γ11 Διδακτική Ενότητα

### Ο χαρακτήρας και οι στόχοι της παιδείας ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Πολιτικά, Θ 1.3 – 2.1, 1337 a33 – b11

#### Α. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

- **νομοθετητέον, ποιητέον** = πρέπει να θεσπίσουμε νόμους, πρέπει να κάνουμε (ρηματικά επίθετα σε -τέος = πρέπει να ...).
- **οὐκ ἄδηλον (ἔστι)** = είναι φανερό (σχήμα λιτότητας).

#### Β. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗΝ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **νομοθετητέον** < νόμος + τίθημι: νομοθεσία, νομοθέτημα, νομοθετημένος, νομοθέτης, νομοθετικός.
- **παιδείας, παιδεύεσθαι** < παιδεύω < παῖς (θ. παιδ- + -εύω): απαίδευτος, απαίδευτος, διαπαιδαγώγηση, εκπαίδευση, εκπαιδευτήριο, εκπαιδευτής, εκπαιδευτικός, κολεγίόπαιδο, μοναχοπαιδί, ομορφόπαιδο, παιδαγώγηση, παιδαγωγικός, παιδαγωγός, παιδαριώδης, παιδεία, παιδεμα, παιδεμός, παιδευση, παιδευτικός, παιδί, παιδιάστικός, παιδικός, παιδικότητα, παιδιόθεν, παιδίσκη, παιδοκτόνος, παιδομάζωμα, παιδονόμος, παιδότοπος, παίκτης, παιχνίδι, παλιμπαιδισμός, παλιόπαιδο, παραπαιδεία, στερονοπαιδί, ψυχοπαιδί. **ποιητέον** < ποιέω, -ῶ: αντιποίηση, αρτοποιεῖο, χειροποίητος, θεοποίητος, μεταποιητικός, περιποιητικός, ποίημα, ποίηση, ποιητής, ποιητικός, προσποιητός.
- **ἔσται** < εἶμι (ρ. ἔσ- + -μι· με αφομοίωση > ἐμ-μι· με απλοποίηση και αντέκταση > εἶμι): εξουσιαστικός, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, ἔτυμον, οντολογία, ὄντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν, παροντικός, παρουσιαστικό, πεμπουσία.
- **χρή** < χρή, ἤ (= ανάγκη, ἀκλιτο): ἀχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος, χρεία, χρειώδης, χρεόγραφο, χρεολύσιο, χρήστης, χρηστικός.
- **δεῖ**: ἀδέητος, δέηση, δεητικός ενδείης, ένδεια.
- **λανθάνειν** < λανθάνω (θ. ληθ-, λάθ-. Ο ενεστώτας προήλθε από: θ. λαθ- + πρόσφυμα ν πριν τον χαρακτήρα θ και αν μετά τον χαρακτήρα > λανθάνω. Ο μέλλοντες προήλθε από: θ. ληθ-σ-ω· με αποβολή του οδοντικού θ πριν από το σ > λήσω): αλάθητος, αλήθεια, αληθής, αληθινός, ἀληστος, επιλήσμων, λάθος, λάθρα, λαθραίος, λαθρεμπόριο, λαθρέμπορος, λαθρεπιβάτης, λαθροθηρία, λαθροκυνηγός, λαθρομετανάστης, λήθαργος, λήθη, λησμονιά, λησμοσύνη.
- **ἀμφισβητείται** < ἀμφισβητέω, -ῶ (< ἀμφίς + θ. βη + προσφύματα τ και ε > ἀμφισβητέω-ῶ με αύξηση εσωτερική και εξωτερική: ἡμφεσβήτουν): ἀμφισβήτηση, ἀμφισβητήσιμος, ἀμφισβητίας, ἀναμφισβήτητα, ἀναμφισβητήτως.
- **ὑπολαμβάνουσι, εἴληφε** < ὑπό + λαμβάνω (θ. σλαβ-, σληβ-, λαβ- + πρόσφυμα ν πριν από τον χαρακτήρα β και αν μετά τον χαρακτήρα > λα-ν-β-άν -ω· με τροπή του ἔνρινου σε μ πριν από το χειλικό β > λαμβάνω. θ. ληβ-σ-ομαι > λήψομαι. Ο παρακείμενος προέκυψε από: σε-σλα-φα > σε-σλη-φα· με αφομοίωση > σε-λλη-φα· με απλοποίηση > σε-λη-φα· με αποβολή του σ > ἔ-λη-φα· με αντέκταση > εἴληφα): ακατάληπτος, αμεροληψία, ἀμφιλαφής, ἀνεπανάληπτος, ἀντιλαβή, ἀντιληπτός, ἀντίληψη, ἀπολαβή, ἀσύλληπτος, δικολάβος, εικονολήπτης, επανάληψη, επιληψία, εργολάβος, εύληπτος, ευυπόληπτος, ηχολήπτης, ηχοληψία, θρησκόληπτος, θρησκοληψία, κατάληψη, λαβή, λάφυρα, λήμμα, λήπτης, λήψη, μεροληψία, μετάληψη, παραλαβή, παραλήπτης, περιληπτικός, περίληψη, προκατάληψη, προληπτικός, πρόσληψη, συλλαβή, σύλληψη, υπόληψη, υπολήψιμος, χειρολαβή.
- **μανθάνειν, μάθησιν** < μανθάνω (θ. μαθ- + πρόσφυμα ν πριν από τον χαρακτήρα θ + πρόσφυμα αν μετά τον χαρακτήρα > μανθ -άν -ω· ο μέλλοντας προκύπτει από: θ. Μαθ- + πρόσφυμα ε > μαθ-έ-σμαι· με έκταση του ε σε η > μαθήσομαι): ἀμαθής, ἀμαθος, αυτόματος, καλομαθημένος, μάθημα, μαθηματικός, μάθηση, μαθησιακός, μαθητεία, μαθητεύω, μαθητής, μαθητικός, οψιμαθής.
- **νέους** < νέος: νεανίας, νεανικός, νεανίσκος, νεαρός, νεογέννητος, νεογνό, νεόδημος, νεοελληνικός, νεόκοπος, νεολαία, νέονυμφος, νεόπλουτος, νεοσός, νεοσύλλεκτος, νεοσύστατος, νεότατος, νεότερος, νεότητα, νερό (< νηρός < νεαρός = φρέσκος, νωπός: νεαρὸν ὕδωρ > νερό, ουσιαστικοποιήθηκε ο επιθετικός προσδιορισμός και υπερίσχυσε ἔναντι του ουσιαστικού στην καθημερινή ομιλία), νιότη.
- **διάνοιαν** < διὰ + νοῦς: ἀνοησία, ἀνόητος, διάνοηση, διανοητικός, διάνοια, διχόνοια, δυσνόητος, έννοια, εννοιολογικός, ἐπινόηση, ἐπινοητικός, έννοια, ευνοϊκός, κατανόηση, μετάνοια, νοερός, νόημα, νοηματικός, νόηση, νοητικός, νοητός, νουθεσία, νουνεχής, ομόνοια, παρανόηση, παράνοια, παρανοϊκός, προνοητικός, πρόνοια, συνεννόηση, υπόνοια, υπονοούμενο.
- **πρέπει** < **πρέπω**: ἀπρέπεια, ἀπρεπής, ἀπρεπος, διαπρεπής, ευπρεπής, μεγαλοπρεπής, πρέπον, πρεπόντως, πρεπώδης.

- **ἀσκέειν < ἀσκέω,-ῶ** (θ. ἀσκ- + προσφύματα **j** και **ξ** > ἀσκέω· με αποβολή του **j** > ἀσκέω· με συναίρεση > ἀσκῶ): ἀνάσκητος, ἀσκημα, ἀσκησις, ἀσκηταριό, ἀσκητήριον, ἀσκητής, ἀσκητικός, ἐνάσκησις, ἐξάσκησις, ξιφασκία, σωμασκία.  
**χρήσιμα, χρήσεις, ἄχρηστον < χρήομαι,-ῶμαι**: ἀχρησιμοποίητος, ἀχρηστος, δύσχρηστος, εὐχρηστος, ἰδιοχρησία, χρέμα, χρηματικός, χρέσις, χρησιμοποίησις, χρησιμοποίησις, χρήσιμος, χρησιμότητα, χρησμός, χρήστης, χρηστικός, χρηστός.
- **τείνοντα < τείνω** (θ. τεν- + πρόσφυμα **j** > τενῶ· με αφομοίωση > τέννω· με απλοποίηση > τένω· με αναπληρωματική ἔκτασις > τείνω. θ. ταν-, τᾶ και με ποιοτική μεταβολή στο θέμα τεν- > το-. Ο ἀόριστος σχηματίστηκε ἀπό: ἔ - τεν- σ- α· με αφομοίωση > ἔτεννα· με απλοποίηση > ἔτενα· με ἀντέκτασις > ἔτεινα): ἀνάτασις, ἀντέκτασις, ἀτενής, ἀτενώς, ἀτονία, διάτασις, ἔκτασις, ἔντασις, ἐντατικός, ἐντονος, ἐπεκτατικός, ἐπίτασις, ἐπιτατικός, ἰσότονος, μονοτονία, μονότονος, οἰξύτονος, προέκτασις, προπαροξύτονος, πρότασις, προτασιακός, ταινία, τάσις, τένοντας, τέτανος, τόνος, υπέρτασις, υποταστικός, υποτείνουσα.
- **ὁμολογούμενον < ὁμολογέομαι,-οῦμαι < ὁμολόγος < ὁμοῦ + λέγω**: ἐξομολόγος, ὁμολόγημα, ὁμολογητής, ὁμολογία, ὁμολογιακός, ὁμολογιούχος, ὁμολόγος, ὁμολογουμένως.
- **τιμῶσιν < τιμάω,-ῶ < τιμή** (θ. τιμᾶ- + πρόσφυμα **j** + κατάληξις -ω > τιμάω > τιμάω > τιμῶ): ἀνεκτίμητος, ἀνέντιμος, ἀντίτιμο, ἀποτίμησις, ἀτιμία, ἀτιμωρησία, ἀτιμωτικός, διατίμησις, ἐντιμότητα, ἐπιτιμητικός, ἐπίτιμος, πολυτίμητος, πρόστιμο, προτίμησις, τιμαλφία (τα), τιμάρθριος, τιμή, τίμημα, τιμημένος, τίμησις, τιμητής, τιμητικός, τίμιος, τιμοκατάλογος, τιμοκρατία, τιμολόγος, τιμωρία, υποτίμησις, υποτιμητικός.
- **διαφέρονται < διά + φέρω** (θ. φέρ-, φορ-, φαρ-, φωρ-, φρ-, οἰ-, ἐνεκ-): ἀμφορέας, ἀντιπροσφορά, διαφορά, διαφορετικός, διαφορικό, διάφορος, διένεξις, διηλεκτής, εἰσφορά, ἐκφορά, πολύφερνος, πρόσφορος, προφορικός, συμπεριφορά, σύμφορος, φαρέτρα, φερέγγυος, φερνή, φερτός, φερώνυμος, φορά, φόρος, φωριαμός.
- **διδάσκεσθαι < διδάσκω** (θ. δα-, δακ- + πρόσφυμα σκ- + ἐνεστωτικός ἀναδιπλασιασμός **δι** + κατάληξις -ω > δι-δά-σκ-ω): ἀδίδακτος, δίδαγμα, διδακτήριο, διδακτισμός, διδακτός, διδακτρα, διδασκαλείο, διδασκαλία, διδασκαλος, διδαχή, διδάχος.
- **διηρημένων < διά + αἰρέω,-ῶ** (ρ. φαρ- + πρόσφυμα **j**· με ἐπένησις > φαίρ-· με δάσυνσις > αἰρ-· με πρόσληψις του προσφύματος **ξ** < αἰρ-έ· με κατάληξις **ω** και συναίρεσις > αἰρέω-ῶ. ρ. φελ- και φαλ-· με συλλαβική αὐξήσις ο ἀόριστος β': ἔφελ-ον >· με αποβολή του **F** > ἔελον· με συναίρεσις > εἶλον· ἡ δασεία προέκυψε ἀπό ἀναλογία πρὸς τὸν ἐνεστώτα): αἰρετικός, αἰρετός, ἀναίρεσις, ἀναιρετικός, ἀναφαίρετος, ἀρχαιρεσίες, ἀφαιρετικός, ἀφρημάδα, ἀφρημένος, διαίρεσις, διαιρετός, διαιρέτης, ἐξαιρετικός, προαίρεσις.
- **ἐλευθερίων, ἀνελευθερίων, ἐλευθέρων < ἐλεύσομαι (μέλλ. του ἔρχομαι)**: διέλευσις, ἐλευθερία, ἐλευθέριος, ἐλευθεριότητα, ἐλευθεροστομία, ἐλευθεροτυπία, ἐλευθέρωσις, ἐλευθερωτής, Ἐλευσίνα, παρέλευσις, προσέλευσις, συνέλευσις.
- **μετέχειν < μετὰ + ἔχω** (θ. σεχ-, σχ-, σχ + πρόσφυμα **ε** > σεχ-, > σχη-, ἔχ-): ἀμέτοχος, ἀνακωχή, ἀνεκτικός, ἀνοχή, ἀσχημος, ἔξις, ἐξοχικός, ἐξοχος, κληρουχία, κληρούχος, μέθεξις, μετοχή, μετοχικός, μέτοχος, περιοχή, ραβδόχος, σκηπτούχος, σχεδόν, σχέση, σχήμα, σχηματικός, σχολεῖο, σχολή, σχολή.
- **νομίζουσιν < νομίζω < νόμος < νέμω** (θ. νομίδ- + πρόσφυμα **j** + κατάληξις -ω > νομίδω > νομίζω): νόμισμα, νομισματικός, νομισματοκοπείο, νομισματοκόπτης, νόμος.
- **ἀπεργάζονται**, (ρ. φεργ-, θ. εργᾶδ- + πρόσφυμα **j** + κατάληξις -ομαι > ἐργᾶδωμαι > ἐργάζομαι. Ο παρατατικός προέκυψε ἀπό τὸ θέμα φεργ- με χρονική αὐξήσις > ἐ-φεργαζ- ὁμνη· με αποβολή του **F** > ἐεργαζόμεν· με συναίρεσις > εἰργαζόμεν): ἀεργία, ἀεργός, ἀκατέργαστος, ἀνεργός, ἀνεργία, ἀνεργός, ἀπεργία, ἀπεργός, δημιουργία, δημιουργός, διεργασία, ἐνέργεια, ἐπεξεργασία, ἐργαλείο, ἐργασία, ἐργάσιμος, ἐργασιοθεραπεία, ἐργασιομανής, ἐργαστήριο, ἐργάτης, ἐργατικός, ἐργατικότητα, ἐργατοπατέρας, ἐργατοῦπάλληλος, ἐργατοῦρα, ἐργό, ἐργοδηγός, ἐργολαβικός, ἐργολάβος, ἐργολήπτης, ἐργόχειρο, ἐργώδης, κακούργημα, κακούργος, καλλιέργεια, κατεργασμένος, κωλυσιεργία, μεταλλουργία, μεταξουργία, μουσουργός, ξυλουργός, ὄργανο, ὄργιο, πανούργος, πάρεργο, περιέργεια, περιεργός, προεργασία, ραδιενεργός, ραδιούργος, στιχουργός, συνεργατικός, συνεργός, υφαντουργία, χειρουργός.

### Γ. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Αριστοτέλης αρχικά διατυπώνει τη θέση ότι πρέπει να θεσπιστούν νόμοι για την παιδεία και ότι αυτή πρέπει να είναι κοινή για όλους. Στη συνέχεια, παρουσιάζει τα θέματα που θα τον απασχολήσουν, τα οποία είναι ο χαρακτήρας, το περιεχόμενο και οι στόχοι της παιδείας. Έτσι αρχίζει τη διερεύνηση του θέματος με τους προβληματισμούς της εποχής του πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Δηλώνει, λοιπόν, ότι δεν είναι σαφές αν η παιδεία πρέπει να στοχεύει στην αρετή ή την άριστη ζωή, την άσκηση του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα. Είναι επίσης ασαφές αν πρέπει να επιδιώκει τα χρήσιμα προς τη ζωή ή αυτά που τείνουν προς την αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση. Η σύγχυση αυτή οφείλεται στο ότι δεν έχουν όλοι την ίδια άποψη για την έννοια της αρετής και συνεπώς, για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Έτσι έπειτα από όλους αυτούς τους



προβληματισμούς, ο φιλόσοφος καταλήγει στη διατύπωση των δικών του θέσεων, σύμφωνα με τις οποίες οι νέοι πρέπει να διδάσκονται τις αναγκαίες από τις χρήσιμες γνώσεις και συγκεκριμένα, όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους, δεν αδρανοποιούν το σώμα ή το μυαλό τους και οδηγούν στην αρετή.

Το όγδοο βιβλίο των *Πολιτικών* οργανώνεται στη βάση τριών σημαντικών ερωτημάτων, με τα οποία κλείνει το έβδομο βιβλίο και είναι τα εξής: 1<sup>ο</sup> Πρέπει να υπάρχει σύστημα αγωγής για τα παιδιά ή όχι; 2<sup>ο</sup> Η εκπαίδευση πρέπει να είναι δημόσια ή ιδιωτική; 3<sup>ο</sup> Ποια τα γνωρίσματα της εκπαίδευσης αυτής; Αρχίζει το όγδοο βιβλίο με την απόδειξη της θέσης ότι πρέπει να υπάρχει σύστημα αγωγής, το οποίο μάλιστα είναι χρέος του νομοθέτη να φροντίσει. Η ύπαρξη συστήματος αγωγής των νέων υπαγορεύεται από την ανάγκη εξασφάλισης σταθερότητας του πολιτεύματος (1337a8-21). Συνεχίζει με την απόδειξη της θέσης του υπέρ της ενιαίας δημόσιας εκπαίδευσης. Επιδιοκμαίνει τη σπαρτιατική τακτική να υπάρχει ενιαία και δημόσια εκπαίδευση νομικά κατοχυρωμένη, όχι όμως και το περιεχόμενο της προσφερόμενης από τους Σπαρτιάτες εκπαίδευσης. Τάσσεται υπέρ της ενιαίας δημόσιας εκπαίδευσης στη βάση της ισότητας των πολιτών και του τελικού σκοπού της πόλης, δηλαδή της ευδαιμονίας. Ακολουθεί στο όγδοο βιβλίο (το οποίο δεν σώζεται ολόκληρο) η παρουσίαση των γνωρισμάτων της εκπαίδευσης.

#### Δ. ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΓΙΑ ΝΟΜΟΘΕΤΗΣΗ ΚΟΙΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

(«Ὅτι μὲν οὖν ... δεῖ μὴ λανθάνειν»)

1. «Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον ... ποιητέον, φανερόν»: ἤδη από την πρώτη φράση της ενότητας διαπιστώνεται ότι ο Αριστοτέλης συνδέει την παιδεία με τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Η παιδεία είναι λοιπόν **πολιτικό θέμα** που πρέπει να απασχολεί και τους πολιτικούς και τους νομοθέτες, γιατί επηρεάζει τη συνολική ζωή του κράτους, αλλά και του κάθε πολίτη ξεχωριστά, αφού καθορίζει το παρόν του και προδιαγράφει το μέλλον του. Ο Αριστοτέλης είναι θιασώτης της νομοθετικά κατοχυρωμένης παιδείας («**νομοθετητέον**»). Επικρίνει την απουσία νομοθετικής εκπαιδευτικής μέριμνας και τη δυνατότητα αυτοσχεδιασμού του δασκάλου ή του κηδεμόνα που αναπληρώνουν το κενό της πολιτείας και διδάσκουν ότι οι ίδιοι θέλουν στα παιδιά. Και στα *Ηθικά Νικομάχεια* (1180 a) αποδοκιμάζει τις ελληνικές πόλεις, εκτός από τη Σπάρτη, οι οποίες δεν μεριμνούν για την παιδεία των νέων και επιτρέπουν την άσκηση «κυκλωπικής εξουσίας», δηλαδή πατριαρχικής, στα παιδιά, καθώς επιτρέπουν στον πατέρα να επιλέξει το πρόγραμμα σπουδών και τον σκοπό της εκπαίδευσης των παιδιών του. Η παιδεία για τον Αριστοτέλη πρέπει να είναι **με νόμο κοινή** για όλους, γιατί έτσι υπηρετούνται η ευδαιμονία και η ενότητα της πόλης, και να μην παρέχεται ιδιωτικά με πρόγραμμα διδασκαλίας που επιλέγουν οι γονείς. Όπως λοιπόν αναφέρει και στο προηγούμενο απόσπασμα (*Πολιτικά*, 1337a 11-32) με το οποίο ξεκινά το VIII βιβλίο των *Πολιτικών*, που παρατίθεται μεταφρασμένο στο σχολικό εγχειρίδιο *Αρχαία Ελληνικά – Φιλοσοφικός Λόγος* (σελ. 208), η παιδεία είναι υπόθεση του κράτους, αφού και κάθε πολίτης ανήκει στο κράτος, και πρέπει να θεσπιστούν νόμοι σχετικά με αυτή.

2. «**κοινήν ποιητέον**»: Η **κοινή παιδεία** είναι αίτημα της κοινωνικής και πολιτικής ισότητας των πολιτών, κατά τον Αριστοτέλη. Η **κοινή παιδεία** είναι αναγκαία για την ενότητα της πόλης και την ευδαιμονία του συνόλου. Υπερασπίζεται τον δημόσιο χαρακτήρα της παιδείας με τα επιχειρήματα του «τέλους» και του «όλου» της πόλης.

Με το πρώτο επιχειρήμα επικαλείται τον τελικό σκοπό της πόλης, την ευδαιμονία, καθώς μάλιστα ο άνθρωπος ως φύσει πολιτική οντότητα πραγματώνεται στην πόλη. Η επίτευξη της κοινής ευδαιμονίας προϋποθέτει κοινό τρόπο για όλους τους πολίτες, δηλαδή μία και κοινή παιδεία για όλους τους πολίτες. Οι νέοι πρέπει να λαμβάνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους, έτσι ώστε να φτάσουν στον επιδιωκόμενο σκοπό, που είναι η ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Εφόσον λοιπόν ο σκοπός της πόλης είναι κοινός, **κοινή πρέπει να είναι και η παιδεία** που προσφέρεται και να μην αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία.

Με το δεύτερο επιχειρήμα ο Αριστοτέλης προβάλλει την πόλη ως όλον, μόριο του οποίου είναι ο κάθε πολίτης. Το μόριο δεν είναι δυνατόν να αποφασίζει για το όλον, αλλά το όλον για το μέρος. Η στόχευση μιας τέτοιας πρότασης δεν είναι η ισοπεδωτική ομοιομορφία των πολιτών, αλλά η πολιτική ενότητα της πόλης χωρίς να αποκλείεται η ατομική διαφορά και η ποικιλία των κοινωνικών και ψυχολογικών τύπων. Συνεπώς, αν στόχος της πολιτείας είναι να οδηγήσει τους πολίτες στην αρετή και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία, που είναι ο ύψιστος σκοπός, ο σκοπός αυτός θα επιτευχθεί, μόνο αν παρέχεται κοινό περιεχόμενο μόρφωσης σε όλους τους πολίτες.

Συμπερασματικά, στην αρχή της 11<sup>ης</sup> διδακτικής ενότητας προβάλλονται δύο θέσεις: η παιδεία να είναι αντικείμενο κρατικής μέριμνας και να ρυθμίζεται νομοθετικά («**νομοθετητέον**») και να έχει ενιαίο για όλους χαρακτήρα («**κοινήν ποιητέον**»). Στη συνέχεια, όπως συνηθίζει ο Αριστοτέλης, διατυπώνει τον προβληματισμό της εποχής του που, βέβαια, παραμένει και σήμερα επίκαιρος για τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

3. «τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν»: προβάλλει ο Αριστοτέλης την υπόθεση εργασίας που θα τον απασχολήσει με δύο ερωτήματα: α. Ποιος είναι ο ενδεδειγμένος τύπος παιδείας «τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία»; β. Πῶς πρέπει να διαπαιδαγωγούνται τα παιδιά «πῶς χρὴ παιδεύεσθαι»; Κατά την προσφιλή του μέθοδο εξετάζει πρώτα την κατάσταση που διαπιστώνει ότι κυριαρχεί στην εποχή του, και στη συνέχεια οδηγείται σε αυτό που υπαγορεύει η λογική και επαληθεύει η εμπειρία.

## Ε. ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

(«Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται ... πρὸς τὴν ἀσκησιν αὐτῆς»)

1. «Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων... τῆς ψυχῆς ἡθους»: ο Αριστοτέλης, για να δικαιολογήσει γιατί χρειάζεται να καθοριστούν τα γνωρίσματα της παιδείας και ο τρόπος με τον οποίο οι νέοι εκπαιδεύονται, αναφέρεται σε διαπιστώσεις για τον χαρακτήρα της παιδείας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην εποχή του. Επισημαίνει τη διαφωνία για τον σκοπό και το περιεχόμενο της παρεχόμενης παιδείας. Οι άνθρωποι διαφωνούν για το αν οι νέοι είναι καλό να εκπαιδεύονται με σκοπό την κατάκτηση της **αρετῆς** και του **ἀριστοῦ βίου** και αν πρέπει να αποβλέπουν με την παιδεία **στην πνευματική καλλιέργεια ἢ στη διάπλαση ἡθους**. Ἐτσι, ἄλλοι υποστηρίζουν ὅτι ἡ παιδεία πρέπει νὰ στοχεύει:

- «**πρὸς ἀρετὴν**»: ἡ ἀρετὴ ἀναφέρεται καὶ στο καθαρὰ λογικὸ μέρος τῆς ψυχῆς (*διανοητικὲς ἀρετὲς*) καὶ σε ἐνέργειες τῆς βούλησης, που ἐλέγχονται ὁμῶς ἀπὸ τὴ λογικὴ, ἀλλὰ γεννιούνται με τὸν εθισμό (*ἠθικὲς ἀρετὲς*). Ἡ ἀρετὴ ἀποτελεῖ τὴ βάση τοῦ «*αἰρετωτέρου βίου*».
- «**πρὸς τὸν βίον τὸν ἀριστον**»: ὁ ἀριστὸς βίος ἀπασχόλησε τὸν Αριστοτέλη στα τρία πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἔβδομου βιβλίου τῶν *Πολιτικῶν* καὶ ὁποσδήποτε στα *Ἠθικὰ Νικομάχεια*. Ἐννοεῖ μάλλον τὸν ἀριστὸ βίον που προβάλλει κάθε πολιτικὴ κοινωνία στα μέλη τῆς ὡς «*αἰρετώτερον βίον*» (= προτιμότερο βίον). Στὸ σύνολο τῶν ἀριστοτελικῶν ἀναφορῶν ἡ ἀρετὴ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τοῦ «*αἰρετώτερον βίου*», ὅπως φαίνεται καὶ στα *Ἠθικὰ Νικομάχεια* (1172 a 24). Ἐπιπλέον, χρειάζεται νὰ ἀναγνωρίσουμε ἓνα πλάτος στὴν ἔννοια τῆς ἀρετῆς, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο π.χ. οὗτοι Σπαρτιάτες ταύτιζαν τὸ περιεχόμενο τῆς ἀρετῆς με τὴν πολεμικὴ ἀνδρεία καὶ κατὰ συνέπεια ὁ βίος που θεμελιώνεται στὴν πολεμικὴ ἀνδρεία ἦταν ὁ ἀριστὸς γι' αὐτοὺς. Γίνεται σαφές ὅτι ὁ ἀριστὸς βίος συνδέεται με τὸ ἀριστὸ πολίτευμα. Ἀριστη πολιτεία εἶναι ἐκείνη που ἐξασφαλίζει τὸν «*αἰρετώτατον βίον*», τὴν ἀριστη ζωὴ γιὰ τὸ άτομο καὶ τὸ σύνολο συγχρόνως. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἓνας καὶ μοναδικὸς ἀριστὸς βίος, ἀλλὰ τόσοι ὅσα καὶ τὰ πολιτεύματα.

Σύμφωνα πάλι με μελετητές, ὁ ἀριστὸς βίος ἀνήκει στο «*λόγον ἔχον*», τὸ θεωρητικὸ καὶ ἀνώτερο μέρος τῆς ψυχῆς. Μάλιστα, σε παρακάτω ἀπόσπασμα τῶν *Πολιτικῶν* (*Πολιτικά* 1340 a 5 κ.ε.) ὁ Αριστοτέλης θεωρεῖ ὅτι ἓνα παιδευτικὸ ἀγαθὸ ὄχι μόνον εὐχάριστο καὶ διασκεδαστικὸ, ἀλλὰ χρήσιμο καὶ γιὰ ἠθικοὺς σκοποὺς καὶ γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἀριστοῦ βίου εἶναι ἡ μουσικὴ. Συγκεκριμένα ἀναφέρει: «... πρέπει νὰ θεωροῦμε ὅτι ἡ μουσικὴ ἀσκεῖ πάνω μας κάποια ἐπίδραση πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀρετῆς, καθὼς ἔχει τὴ δύναμη ... νὰ δίνει μὴ ὀρισμένη ποιότητα στὸν χαρακτήρα μας, δεδομένου ὅτι μας ἀσκεῖ στο νὰ αἰσθανόμαστε εὐχαρίστηση με τὸν σωστὸ τρόπο· με ἓναν ἄλλο τρόπο μπορούμε νὰ πούμε ὅτι ἡ μουσικὴ συμβάλλει στο νὰ καθορίσουμε τὴν πορεία τοῦ βίου μας καὶ νὰ καλλιιεργήσουμε τὸν νοῦ μας». Ὡς παραδείγματα ἀναφέρει τὴ χρήση τῶν λατρευτικῶν ἀσμάτων στὶς γιορτές, ὅπου οὗτοι συμμετέχοντες ἀρχικὰ διεγείρονται στο ἀκουσμά τῆς γεμάτης πάθος μουσικῆς καὶ στὴ συνέχεια πάλι ἠρεμοῦν με τὰ ἱερά τραγούδια που ἀκολουθοῦν σαν νὰ βρῆκαν ἴαση καὶ καθαρό, δηλαδὴ ψυχικὴ ἀνακούφιση, ἡ ὁποία συνδέεται με ἀπόλαυση.

Ἐπίσης, ἄλλοι υποστηρίζουν ὅτι ἡ παιδεία πρέπει νὰ στοχεύει:

- «**πρὸς τὴν διάνοιαν**»: ὀρισμένοι θεωροῦν ὅτι ἡ παιδεία ἔχει νόημα ὡς **ἀσκηση τοῦ νοῦ**, ὡς μαθητεία μόνου τοῦ πνεύματος.
- «**πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἡθους**»: ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ διαμόρφωση **ἠθικοῦ χαρακτήρα** ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ κύριο διακύβευμα τῆς παιδείας, τὸ ὁποῖο ἔχει υποστηρικτές, ἀλλὰ καὶ ἀρνητές.

2. «ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν ... ἀσκησιν αὐτῆς»: ὁ ρεαλιστικὸς καὶ εμπειρικὸς χαρακτήρας τῆς ἀριστοτελικῆς σκέψης φαίνεται καὶ στὴ διαπίστωση ὅτι ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν παιδεία δὲν διευκολύνεται ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῆς τότε παρεχόμενης ἐκπαίδευσης. Κρίνει, λοιπόν, ὁ Αριστοτέλης ὅτι ἡ ἀπουσία νομικοῦ πλαισίου γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ ὁ ἰδιωτικὸς τῆς χαρακτήρας προσανατολίζουν τοὺς ἀνθρώπους σε ἀνόμοιες ἐπιλογές παιδείας με πολιτικὲς βέβαια ἐπιπτώσεις στὴν ἐνότητα καὶ στὴν εὐδαιμονία τῆς πόλης. Διακρίνει στὴν εποχὴ τοῦ καὶ μας παραδίδει **τρεις τύπους παιδείας**:

- α. τὴν **ὠφελιμιστικὴ παιδεία**, με τὴν ὁποία ἐπιδιώκεται τὸ πρακτικὸ καὶ τὸ ὠφέλιμο («*τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον*»).
- β. τὴ **γνωσιοκεντρικὴ – νοησιαρχικὴ παιδεία**, ἡ ὁποία δίνει προτεραιότητα στὴν καλλιέργεια τοῦ νοῦ («*τὰ περιττά*», **αὐτὰ που προάγουν τὴ γνώση**).
- γ. τὴν **ἠθικοπλαστικὴ παιδεία**, ἡ ὁποία προτάσσει τὴ διάπλαση τοῦ ἡθους τῶν παιδιῶν («*τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν*»).

Κανένας τύπος παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος από μόνος του δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που απαιτούνται για τη συγκρότηση της προσωπικότητας του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού. Μας παραδίδει ο Αριστοτέλης τον προβληματισμό που είχε ανακύψει για τις τρεις κατευθύνσεις της παιδείας: κατάρτιση για βιοπορισμό, ή διάπλαση ενάρτετου χαρακτήρα, ή καθαρή μόρφωση. Όπως θα διευκρινίσει στη συνέχεια του βιβλίου αυτού, η παιδεία που υπηρετεί πραγματικά τις αρχές της πόλης και διαπλάθει τον σπουδαίο πολίτη και πολιτικό χρειάζεται να διέπεται από τρεις αρχές: α) τη μεσότητα, β) το δυνατόν που αφορά το ανθρωπίνως εφικτό και γ) το πρόπον. Η τριπλή αυτή βάση παιδείας υπαγορεύει ένα διαφορετικό πρόγραμμα σπουδών από αυτό που παρεχόταν τότε και το οποίο ο Αριστοτέλης το κρίνει ως συγκεχυμένο και ανεπαρκές.

Όλοι αυτοί οι προβληματισμοί οφείλονται στο ότι όλοι τιμούν την αρετή, ο καθένας όμως δίνει διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτή και επομένως, διαφοροποιείται και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Παρόμοιο προβληματισμό είχε διατυπώσει και ο Πλάτωνας στον διάλογο *Λάχης* (*Λάχης* 190 b 7), όπου αναφέρει: «Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλέψουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;».

**3. «ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας» - η παιδεία στη εποχή του Αριστοτέλη:** με τη φράση «ἐμποδῶν παιδείας» ο Αριστοτέλης εννοεί την παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, την παιδεία που ισχύει στην κοινωνία μας. Σε ένα παρακάτω χωρίο των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1337 b 23) αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του. Τα μαθήματα, λοιπόν, που διδάσκονταν εκείνη την εποχή, τα διακρίνει σε τέσσερις κλάδους και ήταν:

- α. **ανάγνωση και γραφή**<sup>3</sup>, αντικείμενα τα οποία θεωρούνταν χρήσιμα για τη ζωή («*χρήσιμα πρὸς τὸν βίον*»).
- β. **γυμναστική**, η οποία συντελούσε στην καλλιέργεια της ανδρείας.
- γ. **μουσική**, η οποία θεωρούνταν και χρήσιμη για τη ζωή και ασκούσε ηθική επίδραση στον άνθρωπο.
- δ. μερικές φορές **σχέδιο και ζωγραφική**, δεξιότητες που θεωρούνταν κι αυτές χρήσιμες για τη ζωή.

## **Z. ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ Ο ΗΘΟΠΛΑΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

(«*Ὅτι μὲν οὖν... ἢ τὴν διάνοιαν*»)

Ἐπειτα από την παρουσίαση των προβληματισμών σχετικά με τον χαρακτήρα, το περιεχόμενο και τους στόχους της παρεχόμενης στην εποχή του παιδείας, η ενότητα κλείνει με τη διατύπωση των προσωπικών θέσεων του Αριστοτέλη πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Ο φιλόσοφος, λοιπόν, ακολουθεί τη μέση οδό και υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει ασφαλώς να μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή, όπως η ανάγνωση, η γραφή, η αριθμητική και το σχέδιο, αλλά από αυτές όχι όλες, παρά μόνο τις **αναγκαίες**. Κι από τις αναγκαίες, όμως, πρέπει να μαθαίνουν **όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους** και όχι τις ευτελείς που ασκούν οι δούλοι, οι οποίες αδρανοποιούν το σώμα και τον νου του ανθρώπου, τον καθιστούν αγροίκο, άξεστο («*βάνανσον*») και τον απομακρύνουν από την κατάκτηση της αρετής. Δεν αρμόζει στους ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν σε κάθε γνώση τη χρησιμότητα, γιατί αυτή μπορεί να τους οδηγήσει στη μονομέρεια.

Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. **Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθικοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου.**

Ειδικότερα:

1. Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή δίνει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που τον «υποδουλώνει» από μία άποψη. Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (*χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθικοπλαστική*), απορρίπτει όμως τη μονοδιάστατη κατεύθυνση της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά – επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα («*βάνανσον ἔργον*»).
2. «**Βάνανσον**<sup>4</sup> **δ' ἔργον**»: τα έργα που δεν ταιριάζουν στους ελεύθερους ανθρώπους είναι αυτά που καθιστούν τον άνθρωπο που τα επιτελεί *βάνανσο*, δηλαδή ανίκανο να κατακτήσει την αρετή και να πράξει σύμφωνα με αυτή. Ἐτσι η επαγγελματική εκπαίδευση συνδέεται με τους «*βανάνους*», δηλαδή με τους

3 Η *αριθμητική* δεν αναφέρεται, επειδή ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο. Κατά τον Παναγή Γ. Λεκατσά με τον όρο «*γράμματα*» που αναφέρεται στο κείμενο εννοείται όχι μόνον ανάγνωση, γραφή, αλλά και στοιχεία γραμματικής και μαθηματικά.

4 Το επίθετο *βάνανσος* από το *βάννος* < αὐώ: η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι *βάνανσοι* ή το *βάνανσον* αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη.

ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.